

آسیب شناسی فضای مجازی و نقش آن بر تعلیم و تربیت رسمی از منظر آیات و روایات معصومین(ع)

ریحانه زارع بیدکی

آموزگار ابتدایی، مدرسه یاوران مهدی(عج)، یزد، شهرستان مهریز

چکیده

از ضرورت های عصراطلاعات، نیاز آموزش و پرورش قرن بیست و یکم به نوعی از تعلیم و تربیت است که فراگیران را برای رویارویی با چالش های زندگی در حال تغییر و غیر قابل پیش بینی آماده نماید. رسانه های نوین از دو دیدگاه متهم به ایجاد چالش های نوین در زندگی هستند. رسانه ها از یک سو رقیب فعالیت های آموزشی در امر آموزش هستند و از سوی دیگر، زمینه ساز اغلب چالش های نوین به حساب می آیند. در شرایط فوق، چگونه می توان زمینه های لازم شناختی و انگیزشی لازم را در نوجوانان ایجاد کرد تا به صورت خود انگیزخته نسبت به محتوا و عملکرد رسانه ای واکنش نشان دهند و مواجهه خود با رسانه ها و محتوای آن ها را، از راه تحلیل و تعمق، معنا بخشند. افزون بر این شایان ذکر است قرآن و روایات معصومین که چارچوب و مبنای حکومت های اسلامی بر اساس این دو منبع نهادینه شده اند، طبق داعیه مسلمانان پاسخگوی جامعه بشریت و اقتضانات اودر هر عصری هستند، بنابراین مهمترین هدف و ضرورت انجام این پژوهش، آسیب شناسی فضای مجازی و ارائه راهکارهای کاربردی متناسب با آسیب های وارده، مستخرج از آموزه های قرآنی و روایی است که با روش تحلیلی-توصیفی و با استناد به منابع کتابخانه ای به آن پرداخته می شود. از مهمترین نتایج این پژوهش می توان به بروز و ظهور کارآمدی قرآن و روایات به عنوان بهترین الگوی سبک زندگی اسلامی، به کارگیری راهکارهای نهایی پژوهش در سیاست گذاری فرهنگی فضای مجازی و ارتقاء سطح آگاهی خانواده ها و اقشار جامعه در شناخت نقاط تهدید و فرصت در فضای مجازی اشاره کرد.

واژه های کلیدی: قرآن، روایات، فضای مجازی، تعلیم و تربیت، آسیب شناسی، راهکار.

۱- مقدمه

امروزه پیشرفت علم در عرصه فناوری ارتباطات و اطلاعات، چشمگیر و در جوامع به طور شگفت آوری در حال توسعه است. تا جایی که باعث ظهور رسانه های جهان گستر و وسایل ارتباط جمعی در سطح بین المللی شده است؛ این ترقی، پنجره ای تازه ای در دنیا به روی انسان باز کرده و او را وارد زیست بوم جدیدی با عناوین جامعه اطلاعاتی، دهکده جهانی، جامعه شبکه ای و... نموده است، به طوری که ابزارهای دیجیتالی در حوزه های سخت افزاری و نرم افزاری جزء جدایی ناپذیر برنامه زندگی جامعه بشریت گردیده است. در آغاز قرن بیست و یکم و هزاره سوم، رشد شتابان فناوری های نوین اطلاعاتی و ارتباطی علاوه بر فراهم آوردن امکانات ارتباطی و دسترسی بشر به اطلاعات در حجمی که قابل مقایسه با هیچ عصری از زندگی بشر نیست، الگوهای ارتباطات فردی، گروهی و جوامع را نیز دچار دگرگونی، تحول و تکامل نموده اند. با ظهور و گسترش صنعت، همزمان ارتباطات و در امتداد آن اینترنت، فضای جدیدی در عرصه زندگی به وجود آمد که می توان با عناوینی همچون « فضای دوم» و « فضای مجازی» از آن یاد کرد. (غفاری، ۱۳۹۷: ۱۷)

بحث از این فضا، یکی از موضوعات راهبردی و استراتژیک جهان امروز است که به عنوان پرچالش ترین و به روزترین مسائل جهان مطرح می باشد. این دنیای رسانه ای جهان امروزی، موضوع تربیت فرزندان را به شدت تحت تأثیر خود قرار داده و نگرانی های بسیاری برای خانواده های جامعه اسلامی پدید آورده است. گسترش رسانه های دیجیتال و فضاهای مجازی بدون فرهنگ سازی و آمادگی ذهنی قبل تا حدودی در فرهنگ جامعه اسلامی تأثیرگذار بوده و امروزه به یکی از دغدغه های بزرگ خانواده ها و مجامع فرهنگی دلسوز تبدیل شده است. (نوروزی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۷۸) شبکه های اجتماعی مجازی، سبک زندگی نوجوانان معاصر را در ابعاد مختلف دستخوش دگرگونی های اساسی کرده اند. استفاده از این شبکه ها در واقع، مصرف توأمان زمان، فضا و محتوای نمادین است که هر سه از بنیان های سبک زندگی در عصر کنونی محسوب می شوند. از این رو سبک زندگی نوجوانانی که به صورت روزمره درگیر فرایند تولید و مصرف مجازی هستند، در معرض دگرگونی های قابل توجهی قرار می گیرد. تولید و مصرف مجازی در شبکه ها با کاستن از تولید و مصرف فرهنگی غیرمجازی نظیر کتاب، روزنامه، تماشای تئاتر و بازدید از موزه ها و حتی فعالیت های هنری، سبک زندگی کاربران را به طور مستقیم تحت تأثیر قرار می دهد. (صمیمی اصل، ۱۳۹۷: ۱۲) امروزه فضای مجازی چنان کودکان و نوجوانان و جوانان را در بازار رنگارنگ خود فرو برده است که گویی هرگز خبری از بازی ها و فعالیت های دسته جمعی آنان نبوده است. در دنیای کنونی، فضای مجازی، پناهگاهی پر دردرس برای کودکان، نوجوانان و جوانان است و در حالی روی خوش به آن ها نشان می دهد که در دالان های هزارتویی، هزاران تهدید وجود دارد. (ترابیان، ۱۳۹۹: ۲) همچنین فضای مجازی، منبع و ابزار دریافت اطلاعات است در هر لحظه، بخش عمده ای از دانش بشر به فضای آنلاین منتقل می شود و کودکان و نوجوانان که در پی کسب اطلاعات هستند، از طریق اینترنت، بخش های عمده ای از این دانش را فرا می گیرند و رفتار خود را بر اساس آنها تنظیم می کنند.

فضای مجازی با قابلیت های متنوع و استفاده مداوم افراد از آن ها بر شیوه زندگی، نحوه برخورد فرد با دیگران و ویژگی های شخصیتی آنان اثر می گذارد و نقش بسیار مهمی در تربیت افراد به طور غیررسمی در همه زمینه های شناختی (جوادی نیا و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۹۸)، عاطفی (میکالیزی^۱، ۲۰۱۴؛ پانتی^۲ و تیکا^۳، ۲۰۱۴؛ به نقل از رضوی و همکاران، ۱۳۹۶: ۷۸)، اجتماعی (گرینهو^۴ و روبلیا^۵، ۲۰۰۹: ۳) و... ایفا می کند.

^۱ Micallizzi

^۲ Pantti

^۳ Tikka

^۴ Greenhow

تعلیم و تربیت دامنه گسترده ای دارد و به همه امور زندگی انسان مربوط می شود و مشتمل بر مجموعه تلاش های نامرئی و غیررسمی و تلاش های مرئی و رسمی و مبتنی بر ارزش ها، هنجارها، باورها و اصول اخلاقی است. (به پژوه، ۱۳۹۱:۲۹۵) ابزارهایی مانند تلویزیون، روزنامه، مجله، جمع دوستان و... نیز می توانند موجب تربیت غیررسمی افراد شوند اما به دلیل گسترش ارتباطات و امکانات شبکه های اجتماعی می توان فضای مجازی را یکی از مؤثرترین ابزارهای تربیت غیررسمی افراد در جامعه امروز برشمرد که در کنار دانشگاه ها و سازمان های رسمی آموزشی، نقش غیر قابل انکاری در تعلیم و تربیت نسل جوان ایفا می کند.

استفاده از فناوری رسانه های اجتماعی به عنوان اصلی ترین نمود فضای مجازی در بین نوجوانان رایج و عمومی شده و باعث اتکا و وابستگی آنان به این شبکه ها برای ارتباط شده است. چنان که نتایج مطالعه ای در سال ۲۰۰۸ نشان داد که ۸۵ درصد از نوجوانان از شبکه های اجتماعی مجازی به عنوان اصلی ترین روش ارتباطی استفاده می کنند. همچنین پژوهش محققان دانشگاه نگزاس نشان داد مشارکت نوجوانان در شبکه های اجتماعی برای ارضای چهار نیاز به شرح ذیل است: اجتماعی بودن، تفنن و سرگرمی، شناخت خویش و کسب اطلاعات. (مظفری، ۱۳۹۶:۱۴۵)

پاسک^۶ و هارگیتای^۷ (۲۰۰۹)، شوارتز^۸ (۲۰۰۹)، مزرو^۹ و همکاران (۲۰۰۹)، یانگ^{۱۰} (۲۰۰۹)، ربلایر^{۱۱} (۲۰۰۹) و هیو^{۱۲} (۲۰۱۱) از جمله پژوهشگرانی هستند که تأثیرات این فضا را در آموزش بررسی کرده اند. این محققان به این نتیجه رسیده اند که فضای مجازی از طریق ابزارهای اینترنتی به تقویت تفکر انتقادی گروهی، یادگیری پروژه محور تیمی و حل مسئله گروهی در آموزش منجر می شود. همچنین این فضا دانش های جدید تولید می کند و به بازتاب آنها کمک می رساند. در این فضا ایده هایی که تولید می شوند، به چالش کشیده می شوند، تغییر می کنند و به وسیله شبکه بسیار بزرگی نقد و ارزیابی می شوند.

نکته شایان توجه اینجاست که همه این موارد چند ماه یا چند سال طول نمی کشد، بلکه گاهی تنها در چند دقیقه رخ می دهد. از طریق اعمال مشارکتی ایده های نارس می توانند به سرعت بازسازی شده و استفاده شوند. همچنین می توان گفت فضای مجازی، محیط بی مرزی است که فقدان نکات تربیتی در کنار آن و بی توجهی به امر تربیت به ویژه تربیت دینی و اخلاقی آنان می تواند بحران های عدیده ای به وجود آورد و باعث تشدید تضادهای اجتماعی شود. فناوری های اطلاعاتی به دلیل نفوذ در ابعاد مختلف، سبک زندگی جامعه را تحت تأثیر قرارداده؛ الگوی اوقات فراغت را به ویژه در رده های پایین تر سنی متحول کرده و راه های دسترسی به اطلاعات و دانش را جابجا کرده است. (ابراهیم آبادی، ۱۳۹۰:۱۱۰)

با توجه به تمام این عرایض، هدف اصلی این پژوهش بررسی آسیب های فضای مجازی و نقش آن در تعلیم و تربیت می باشد و سوالات اصلی تحقیق از این قرارند که: آیا بین میزان حضور در فضای مجازی و آسیب های فضای مجازی مانند (کاهش روابط نوجوانان با خانواده، کاهش سازگاری با محیط و جامعه، کاهش اعتقادات مذهبی، انزوای اجتماعی، افت تحصیلی، کاهش اعتقادات مذهبی، تغییر نحوه پوشش و مدگرایی و آسیب به سلامت روحی و روانی، پرخاشگری و خشونت در جامعه و...) رابطه وجود دارد؟

⁵ Robelia

⁶ Pask

⁷ Hargitay

⁸ Shovartz

⁹ Mezro

¹⁰ Yang

¹¹ Reblayer

¹² Heav

پرسش‌هایی از این دست که از دغدغه‌های اصلی جامعه امروز ما است، در ارتباط با قشری که همواره درگیر تعلیم و تربیت هستند؛ راهنمای طرح مسئله‌ای اساسی است که می‌تواند به صورت زیر مطرح شود:

راه برون رفت از آسیب‌های فضای مجازی بویژه در نظام تعلیم و تربیت چیست؟ و چگونه می‌توان از تهدیدات اینترنت و شبکه‌های مجازی به نفع فرصت‌ها استفاده کرد؟

۲- پیشینه پژوهش

چلیک و کسکین^{۱۳} (۲۰۰۹)، در مطالعه‌ای تأثیر، آموزگاران مدرسه ابتدایی را بر موفقیت مهارت‌های سواد فناوری دانش‌آموزان مورد بررسی قرار دادند. یافته‌ها نشان داد: ۷۹ درصد معلمان دارای سواد فناوری اطلاعاتی بودند و ۲۱ درصد سواد فناوری اطلاعاتی نداشتند. اگرچه معلمان دارای سواد فناوری اطلاعاتی بودند، اما آن‌ها فواید فناوری اطلاعات را به کار نمی‌گرفتند، یا ضرورتی در کاربرد فناوری اطلاعات در مدارس نمی‌دیدند. نتیجه نهایی حاکی از آن بود که مهارت‌های سواد اطلاعاتی معلمان در موفقیت دانش‌آموزان بی‌تأثیر است. تعلیم و تربیت، فناوری‌های آموزشی، کاربرد فناوری‌های آموزشی و تأثیر آنها مباحث تکمیلی پژوهش مورد بحث بود.

بر اساس پژوهش کیریتا^{۱۴} و همکاران (۲۰۰۷) از آسیب‌های فضای مجازی در تعلیم و تربیت این است که درگیر شدن با این مهم سبب می‌شود که دانش‌آموزان از لحاظ مهارت‌های اجتماعی رشد نکنند.

زی هو^{۱۵} و جاناتان جی^{۱۶} (۲۰۰۲)، تأثیر اینترنت را در زمینه اجتماعی از سه بعد: کارکرد خانواده، فعالیت‌های اوقات فراغت، آزادی‌های مدنی و پنهان‌کاری مورد بررسی قرار دادند. در مورد کارکرد خانواده، فعالیت با اعضاء خانواده است که بین استفاده‌کنندگان تفاوت معناداری به وجود می‌آورد. در مورد اوقات فراغت، موضوع ارتباط با دوستان برای کسانی که اهل روزنامه خواندن، گوش دادن به رادیو و تماشای تلویزیون هستند، با استفاده‌کنندگان از اینترنت و کسانی که از اینترنت استفاده نمی‌کنند، تفاوت معناداری وجود دارد.

عظیمی تمرین (۱۳۹۵)، در پایان‌نامه خود با عنوان «آسیب‌شناسی محیط و رسانه‌های گروهی در بروز بزهکاری» نشان داد، خانواده، مدرسه و رسانه‌ها با کارکردهای منفی خود می‌توانند باعث از هم گسیختگی خانواده‌ها، انحرافات اخلاقی و حتی فرار فرزندان از خانه گردند. در حوزه آسیب‌های فرهنگی، تهاجم فرهنگی و الگوهای تبلیغاتی انحرافی آمیز و در حوزه‌ی آسیب‌های روانی نقش مدرسه، رسانه‌ها در ایجاد خشونت به عنوان مهم‌ترین آسیب‌ها نشان می‌دهد که رسانه‌های جمعی از یک طرف توانایی تشدید احساس ناامنی و ترویج بزهکاری را دارند و از سوی دیگر با ایفای نقش اطلاع‌رسانی و ترویج الگوهای زندگی سالم می‌توانند در کاهش وقوع جرم و افزایش احساس امنیت موثر باشند.

بر اساس پژوهش حیدری و رمضانی (۱۳۹۴)؛ هویت دینی دانشجویان در تعامل با فضای مجازی ضعیف می‌شود و با افزایش میزان مصرف و دسترسی به اینترنت، از برجستگی هویت دینی آنان کاسته می‌شود. اما فضای مجازی با ابعاد پیامدی و تجربی دین‌بیشترین همبستگی و با بعد شناختی آن کمترین همبستگی را داشته است.

¹³ Cheleak&Keskin

¹⁴ Kerita

¹⁵ Ziho

¹⁶ Janatanji

بر اساس پژوهش سبحانی نژاد وهمکاران (۱۳۹۲)، در بررسی چالش ها و کارکردهای فرهنگی و اجتماعی فضای مجازی به این نتیجه رسیدند که عدم اهتمام لازم به آموزش فضای مجازی توسط نهاد تعلیم و تربیت در نهایت منجر به تزلزل روانی، کاهش ارزش ها و تعاملات اجتماعی می شود.

براساس پژوهش رضایی و منیری (۱۳۹۰)، فضای مجازی با ویژگی های خاص خود فرصت هایی را فرا روی نظام تربیت به ویژه تربیت اسلامی قرار می دهد که از این فرصت ها می توان به در اختیار قراردادن ظرفیت های فرامادی و فرافیزیکی فراهم نمودن امکان مشارکت بیشتر فراگیران در امر تربیت اشاره کرد.

۳- اهمیت و ضرورت تحقیق

رشد روز افزون اینترنت فواید و اهمیت غیر قابل انکاری دارد. چندان که در دوران حاضر، نقش محوری اینترنت چنان اساسی است که بدون آن امکان برنامه ریزی، توسعه و بهره وری در زمینه های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و علمی در جهان آینده امکان پذیر نخواهد بود. اینترنت به عنوان رسانه ای قوی و تکنولوژی چند رسانه ای، اکثر نیازهای بنیادین بشر را تا مین می کند و همین مسئله موجب کشش افراد برای تامین نیازهای شان به دنیای مجازی است. تا حدودی که این وابستگی تبدیل به اعتیاد آن ها به این محیط می شود و نباید از پیامدهای ناگوار و مخرب آن به ویژه در زمینه های اجتماعی و فرهنگی غافل ماند. البته سخن گفتن از آسیب های اینترنت به معنای نفی این پدیده و نگاه منفی بدان نیست.

بلکه واقعیت این است که اینترنت دارای کارکردهای مثبت و منفی می باشد. اینترنت از فن آوری هایی نیست که بی چون و چرا تحمیل شده باشد، بلکه رسانه ای است که به انتخاب خود همان طور که هست، می توان از آن استفاده کرد و یا به طور کلی از آن چشم پوشید. اینترنت به مثابه یک تیغ دو لبه است که با آموزش صحیح و فرهنگ سازی می توان، استفاده های فراوانی از آن نمود. در غیر این صورت با استفاده نا مناسب، آموزش غیر اصولی و عدم وجود فرهنگ کاربری، هویت اجتماعی و فردی انسان به وسیله آن از بین می رود. ضرورت پژوهش حاضر را می توان از دو جنبه نظری و کاربردی مورد بررسی قرار داد. از جنبه نظری، با توجه به ماهیت فرهنگی، آموزشی، سرگرمی و اجتماعی فناوری های ارتباطات و اطلاعات، اینترنت آثار زیادی بر زندگی فردی دارد. بنابراین، ضرورت پژوهش در قالب یک الگوی منسجم احساس می شود که به توان میزان این آثار را بر متغیرهای فردی، اجتماعی و فرهنگی سنجید. از جنبه کاربردی، میزان دسترسی اعضاء خانواده به اینترنت و نوع استفاده ای که از اینترنت دارند، در تربیت و تعلیم جوانان و نوجوانان دارای اهمیت است. با وجود اینکه کاربران اینترنت تحت تأثیر ارزش های فرهنگی موجود در محیط مجازی هستند، خانواده ها و معلمان آن ها می توانند بر تغییر یا اصلاح این باورها تأثیرگذار باشند.

۴- روش تحقیق

این مطالعه بر مبنای روش توصیفی و از نوع ارزشیابی است که به توصیف و تفسیر شرایط و روابط موجود می پردازد و وضعیت کنونی پدیده را مورد مطالعه قرار می دهد. این روش به ارزش گذاری درباره فواید اجتماعی، مطلوب بودن یا مؤثر بودن یک فرایند، محصول یا برنامه می پردازد و به کاربرد یافته های خود توجه دارد. این نوع تحقیق اغلب با توصیه هایی در جهت اقدامات سازنده همراه می باشد و در پی یافتن قوانین کلی و قابل گسترش به سایر موقعیت ها نیست. ابزاری که در این پژوهش برای گردآوری اطلاعات مورد استفاده قرار گرفته، روش سندکاوی است. بر این اساس، کلیه کتاب ها، مدارک، اسناد، مقاله ها و

پژوهش های در دسترس پژوهشگران که به بررسی این مفاهیم پرداخته اند؛ مورد مطالعه قرار گرفته و از آن ها فیش برداری شده است.

۵- ارزیابی تأثیرات فضای مجازی در نهاد تعلیم و تربیت

تکنولوژی برتر غرب بعد از رنسانس، هر چقدر که از نظر زمان به پیش می رود و در زندگی روزمره مادی، رفاه نسبی کسب می شود، آنچه از نظر کیفی عاید بشریت می گردد، مسخ هویت و از خود بیگانگی و دوری از خویشتن خویش است. زیرا انسان های غربی در شرایطی رشد می کنند که «جدایی از دین و تفکر معنوی، مهمترین شاخصه آن محسوب می شود» و به تعبیر داستایفسکی: «با نفی خدا همه چیز جایز گردیده است.» نتیجه آن بحران هویت و آسیب های اجتماعی است که البته فقط گریبانگیر غرب نیست، بلکه در بین ۵ کشورهای عقب نگاه داشته شده به مراتب بیشتر مشاهده می شود و تبدیل به تهدید بشری شده است. (حاجیلی، ۱۳۸۸: ۳۲)

اینترنت، یکی از مظاهر پیشرفت در قرن حاضر است و از جمله مخاطرات این رسانه جمعی، ورود مسائل جنسی در آن می باشد، تهدیدی که روحیه آینده ساز مملکت را تخریب و به سمت بزهکاری جنسی ترغیب می کند. از این رو «در اینترنت افراد دوست دارند، بدانند که شما (مخاطب یا کاربر) مرد هستی یا زن و مسائل مربوط به جنسیت در فضای مجازی از بین نرفته است» و برخلاف ایده فمینیست های تشابه انگار «از پاره ای جهات مشکلات مربوط به نقش جنسی و تعارضات آن، تشدید یافته است» و حتی بنا بر تحقیقات میدانی «جان ویلیامز» و «دبورا بست و جودیت» زنان، عاطفی تر و هیجانی ترند و مردان ماجراجو و بسیار سلطه گر و خشن می باشند. پاتریشیا ولش نیز بیان می کند که «جنسیت عنصری کلیدی در هنگام گفتگو به شمار می آید.» و به نقل از سایر محققان می گوید: «جنسیت در رفتار تأثیر می گذارد. این که همه تفاوت ها ناشی از قرارداد اجتماعی نیست، بلکه از درون و جان مایه زن و مرد نشأت گرفته است. به عبارت دیگر اندیشه تشابه انگاری، یک اندیشه دستوری و قراردادی است، در حالی که قاعده تفاوت جنسیت، از واقعیت اخذ شده است. به واسطه این تفاوت جنسیت، یک سری نیازها و رفتارها و بازخوردهای متفاوت ایجاد می شود.» (طالبی، ۱۳۸۸: ۴۵)

با توجه به تعاریف قبل، یکی از پدیده های نوظهوری که در جوامع فراگیر شده، فضای مجازی است. این فضا در عصر حاضر بخش مهمی از زندگی بشر قرن ۱۲ گردیده به طوری که زندگی بدون آن در همه ابعاد و شکل های یک نظام مانند امور شخصی، تعاملات اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی- با چالش مواجه خواهد شد. فضای سایبر در عین حال که محاسن و منافعی در امور مزبور در جوامع ایجاد نموده است، اما آسیب ها و آفات را نیز در موارد اشاره شده، در پی دارد که تغافل از آن جامعه را به انحطاط سوق می دهد؛ لذا در این بخش به آسیب شناسی فضای مجازی در عرصه های نفسانی، اجتماعی، فرهنگی مبتنی بر آموزه های دینی (قرآن و روایات) می پردازیم.

۱-۵- آسیب های فردی

مسئله فرد یا خود در علوم انسانی بیشتر در حوزه روان شناسی مورد تحلیل و بررسی قرار می گیرد؛ روانشناسان از خود تعاریف گوناگونی مطرح کرده اند که مهمترین آن ها را بیان می کنیم: «**خود به معنای موجود زنده**: در این معنا، خود به تمامی تجربه شخص پوشش می دهد؛ اصطلاح خود به صورت فراگیر و نسبتاً خنثی به کار برده می شود و اصطلاحاتی چون من، شخص، فرد و ارگانیزم می توانند معادل خوبی برای این معنی باشند. **خود به معنای کل سازمان یافته شخصی**: در این

معنی تأکید بر پیوستگی خود می باشد که می توان واژه شخصیت را معادل آن بکار گرفت؛ کسانی که این اصطلاح را به معنی مزبور به کار می برند، غالباً آن را به صورت ساختاری منطقی که به طور غیرمستقیم از طریق تجربه استمرار شخص علیرغم تغییرات زمان استنباط می شود، مورد استفاده قرار می دهند؛ به این ترتیب شخصیت معادل خوبی برای این کاربرد است. (پورحسین، ۱۳۸۳: ۱۳)

خود در اثر عوامل درونی (ذاتی یا بیرونی) می تواند در معرض آسیب قرار گیرد و شخصیت فرد را دچار چالش نماید، علل بیرونی معمولاً به زیست محیط شخص و محیط پیرامون او بستگی دارد و در واقع این زیست محیط است که شخصیت انسان را می سازد؛ امروزه فضای مجازی جزئی جداناپذیر از زیست محیط شخص به شمار می رود که دنیایی پیچیده و متفاوت تر از دنیای واقعی دارد و حتی دنیای واقعی او را نیز تحت الشعاع قرار داده است؛ لذا در این بخش مهمترین آسیب های وارده از این فضا بر اثر استفاده ناصحیح شخص مورد بررسی قرار می گیرد.

۱-۱-۵- افسردگی و آسیب روانی

انسان ها دارای دو بعد جسمانی و روحانی هستند و تنها در بعد جسمانی و مادی خلاصه نمی شوند بلکه از واقعیتی به نام «نفس» یا «روح» نیز برخوردارند؛ از آن جایی که حقیقت انسان ها را روح او تشکیل می دهد، لذا آسیب هایی که به این قسمت وارد می شود، پیامدهای ناگوارتری نسبت به آسیب های جسمی دارد، چرا که لطمه بر روح و روان انسان تأثیرات زیادی بر افکار، رفتار و احساسات او دارد. بیماری های روانی از دیرباز به انحای مختلف به عنوان یکی از نابسامانی های درونی در افراد وجود داشته و حتی در برخی انسان ها به منصفه ظهور می رسد اما به دلیل قلت امکانات علمی و عدم توسعه در علم پزشکی کمتر مورد شناسایی قرار می گرفت، لذا گذر زمان و پیشرفت در علم و صنعت هر چند باعث شیوع کثیر امراض روحی شد اما از طرفی هم مورد توجه متخصصان فن در راستای پیشگیری و درمان این نوع از بیماری ها قرار گرفت. امروزه یکی از بیماری های شاخص روانی که بنا به عوامل درونی و بیرونی در جوامع شیوع پیدا کرده و مورد امعان نظر و مذاقه پزشکان و روانشناسان قرار گرفته بیماری «افسردگی» است؛ اگر چه چند دهه ای از شناسایی این بیماری در جوامع می گذرد اما تعریف جامع و واحد از سوی کارشناسان در این حوزه تبیین نگردیده است و توصیفات متعددی از آن ارائه گردیده است؛ در یکی از تعاریف آمده است: «افسردگی بیماری جسمی با گستره وسیعی از نشانه های هیجانی، انگیزشی و آشفتگی های تمرکز حواس می باشد؛ به عبارت دیگر افسردگی، بیماری است که هم ذهن و هم جسم انسان را در بر می گیرد» (داونینگ - اور، ۱۳۸۷: ۳۲). به نظر سادوک و سادوک (۲۰۰۷)، افسردگی اختلال روانی ناتوان کننده ای است که با نرخ شیوع ۱۷ درصد به عنوان شایع ترین اختلال روانپزشکی مطرح شده است (خوشنام و همکاران، ۱۳۹۳: ۹۶). در توصیفی دیگر از افسردگی، باقریان سرارودی و همکاران به نقل از سلیگمن و همکاران (۲۰۰۱) افسردگی را در چهارحوزه رفتاری تعریف می کنند:

۱. علایم خلقی: نظیر غمگینی، دلتنگی و گرفتگی، شادی مفرط، احساس گناه، حساسیت، بی حوصلگی شدید یا عواطف و احساسات منفی دیگر است. ۲. علایم شناختی: نظیر پندار منفی و ناامیدی نسبت به آینده، برداشت از خود یا خویشتن و بدبینی و نظری تیره و نومیدانه درباره محیط اطراف. ۳. علایم انگیزشی: نظیر کندی روانی - حرکتی و ناتوانی در تصمیم گیری و فقدان یا از دست دادن علاقه به فعالیت هایی که فرد معمولاً آنها را ترجیح می داده و افکار خودکشی. ۴. علایم جسمی: نظیر کاهش اشتها، میل جنسی، وزن، فقدان انرژی و دردهای بدنی و کاهش در نرخ انجام کارها و فعالیت های رفتاری عادی فرد. (باقریان سرارودی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۰۳)

تأثیرگذار بوده است. یکی از مهمترین علل که اثرگذاری فراوانی بر بهداشت روان انسان ها گذاشته و روح او را دچار اختلال نموده، انقلاب در زمینه فناوری های اطلاعات و ارتباطات و ظهور دنیای جدیدی به نام فضای مجازی است. در پژوهشی در ارتباط فضای مجازی و افسردگی آمده است که: «کاربران این فضا، بیشتر ترجیح می دهند در محیطی آرام و خلوت، از اینترنت استفاده کنند تا هم بتوانند بهتر از اطلاعات آن بهره ببرند و هم با تمرکز و سرعت بیشتر از اتصال های طولانی مدت جلوگیری کرده، هزینه های حاصل از آن را کاهش دهند؛ اما این نوع خلوت و انزوا در طولانی مدت، برخی مشکلات روانی مانند گوشه گیری و در نهایت افسردگی را در پی دارد. بسیاری از روانشناسان این نگرانی را داشته اند که آسانی ارتباط های اینترنتی، چه بسا افراد را وا می دارد تا زمان بیشتری را به تنهایی بگذرانند؛ به صورت آنلاین با غریبه ها صحبت کنند و ارتباط سطحی برقرار سازند و این کارها را به قیمت از دست دادن گفتگوهای رودررو و ارتباط های فامیلی و دوستانه انجام می دهند؛ بنابراین برخی پژوهش های پیمایشی، ارتباط های اجتماعی از طریق اینترنت، ضعیف تر از ارتباط های واقعی است و در دراز مدت به انزوای اجتماعی فرد می انجامد. (مرشدی زاد، ۱۳۹۲: ۴۰۷) در منابع دینی از جمله قرآن کریم و احادیث ائمه معصومین، واژه افسردگی صراحتاً و مستقیماً به کار نرفته است. چرا که این واژه، واژه ای است مستحدثه در اصطلاحات پزشکی و روانشناسی، اما در بسیاری موارد به مشکلات روحی و روانی انسان ها و علل آن اشاره شده است که با توجه به مؤلفات و نتایجی که پزشکان روانشناسی از افسردگی مطرح کرده اند، می توان گفت که ۱۴۰۰ سال پیش قرآن به عنوان آسیب روحی در انسان ها به آن اشاره کرده است؛ یکی از مهمترین و بنیانی ترین ملاک افسردگی که بیشتر از همه در افراد مواجهه با این بیماری مشاهده و عینیت می یابد، غمگینی مفرط و یا سرخوشی بی ضابطه و غیر معمول است؛ البته غمگینی و شادی یک امر طبیعی و فطری است که در وجود انسان ها نهادینه شده است، اگر انسان با اتفاق و هیجانات ناگواری در زندگی مواجه شد (مانند از دست دادن بستگان، موقعیت شغلی و غیره) افسردگی ای خفیف و در مدت زمان محدود برای او رخ می دهد که این حالت، حالتی عادی و طبیعی برای هر فردی است، اما اگر این غمگینی ادامه دار باشد و بسط پیدا کند، تأثیرات سوئی بر افراد خواهد گذاشت؛ از آن طرف هم اگر با خبر بسیار خوشی در زندگی مواجه شد باید آن را مدیریت کند که در غیر این صورت هم تأثیرات منفی در مرحله بعد بر روی انسان میگذارد. (صالح پور، ۱۳۹۷: ۱۹) قرآن کریم هم به عنوان جامع ترین کتاب در همه اعصار، به همه ابعاد وجودی انسان به خصوص روح و روان توجه داشته است و او را به شاد زیستن و نشاط البته نشاطی متعادل دعوت می کند؛ خداوند متعال شادمانی ممدوح که پایدار و جاویدان هست را چنین بیان می کند:

«قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ؛ بگو که باید منحصرأ به فضل و رحمت خدا شادمان شوند (و به نزل قرآن مسرور باشند) که آن بهتر و مفیدتر از ثروتی است که می اندوزند.» (یونس/۵۸) از طرفی خداوند نیز شادی مفرط را جایز نمی داند و آن را مقدمه و باعث ناامیدی می داند؛ در قرآن کریم آمده است: «وَإِذَا أَدْفَنَّا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ؛ و مردم (بر این عادتند که) هر گاه ما رحمتی به آنها چشانیم شاد شده و اگر رنج و بلائی از کرده خودشان ببینند، در آن حال (به جای توبه به درگاه خدا، از رحمتش به کلی) نومید می شوند.» (روم/۳۶) در آیه ای دیگر نیز در سرزنش افراط در شادمانی در داستان قارون آمده است: «إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولَى الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ؛ همانا قارون یکی از (ثروتمندان) قوم موسی بود که بر آن ها طریق ظلم و طغیان پیش گرفت و ما آن قدر گنج و مال به او دادیم که بر دوش بردن کلید آن گنجها صاحبان قوت را خسته کردی، هنگامی که قومش به او گفتند: آن قدر مغرور و شادمان (به ثروت خود) مباش

که خدا هرگز مردم پر غرور و نشاط را دوست نمی‌دارد.» (قصص/۷۶) این عمل فقط در باره قارون محدود نمی‌شود بلکه این تذکر درباره همه انسان‌ها در همه اعصار صادق است.

نشاط و سرخوشی بیش از اندازه در علم روانشناسی یک نوع بیماری محسوب می‌شود؛ این نوع بیماری نوعی از افسردگی به نام «مانی» می‌باشد؛ شروع دوره مانیک معمولاً کم و بیش ناگهانی است، خلق فرد در حالت مانیک شنگول، سرحال و والاست، البته شنگولی بلند پروازانه در «مانی» عمومیت ندارد و غالباً خلق حاکم تحریک‌پذیری است، در این حالت وقتی جلوی خواسته‌های فرد مانیک گرفته شده باشد، به طور غیر عادی آماده اشک ریختن می‌شوند، در صورتی که ناکام شوند، شلیک گریه سر می‌دهند، این دلیلی است بر این باور که مانی کاملاً حالت مخالف افسردگی نیست، بلکه عنصر افسردگی نیرومندی همراه با آن وجود دارد. (روزنهان و همکاران، ۱۳۸۹: ۷۸) از دیگر مؤلفه‌های افسردگی که در فرد بیمار بروز میکند «نامیدی» است؛ یأس و ناامیدی در آموزه‌های اسلامی از گناهان کبیره محسوب می‌شود، چرا که فرد ناامید در واقع اعتمادش از خدا سلب شده است و ریسمان اعتقاد و باورش با نیروی ماوراء الطبیعه گسسته می‌شود؛ خود فرد هم احساس عجز و ناتوانی می‌کند، هدف را گم کرده و همیشه تصور می‌کند که به انتهای خط رسیده است؛ حتی در نعمت‌هایی که خداوند در حال حاضر به او عطا نموده است، باز هم احساس کمبود می‌کند. در قرآن کریم آیات زیادی در این باره وارد شده است؛ خداوند متعال افراد ناامید از رحمتش را انسان‌هایی گمراه معرفی می‌کند: «قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ؛ ابراهیم گفت: به جز مردم گمراه چه کسی از لطف خدای خود نومید می‌شود؟» (حجر/۵۶) از دیگر نتایج افسردگی که فضای مجازی در تشدید آن نقش به‌سزایی دارد، عمل قبیح «خودکشی» است؛ اخبار متعددی مبنی بر این اقدام رسیده که علت آن را کارشناسان، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی بیان داشته‌اند؛ «به عنوان نمونه طبق گزارشات رسیده، دو دختر اصفهانی بر اثر استفاده از بازی اینترنتی به نام «نهنگ آبی» اقدام به عمل ناپسند خودکشی نمودند؛ به نقل از ایرنا، فرمانده انتظامی استان اصفهان گفته است سقوط دو دانش‌آموز دختر اصفهانی از پل روگذر و فوت یک نفر از آنان و مجروحیت دانش‌آموز دیگر تحت تأثیر بازی نهنگ آبی بوده است، که در اثر این حادثه یکی از دختران که ۲۵ ساله بود فوت کرد و دیگری که ۲۸ ساله بود به شدت مجروح و به بیمارستان منتقل شد.»^{۱۷} در آموزه‌های دینی این عمل از گناهان کبیره محسوب می‌شود و به شدت از آن نهی شده است؛ خداوند متعال در قرآن می‌فرماید: «وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا؛ ... و یکدیگر را نکشید، که البته خدا به شما بسیار مهربان است.» (نساء/۲۹) البته علاوه بر موارد ذکر شده، افسردگی مؤلفات و نتایجی دیگر نیز دارد که در فرد بیمار بروز می‌کند مانند: فقدان انگیزه (ناکامی)، برهم خوردن تعادل جسم (مانند تغییر در اشتها و یا کاهش و افزایش وزن)، بی‌قراری، کسالت، احساس ناتوانی، احساس شکست، حقارت، دلسردی، احساس گناه و سرزنش خود، نوشخواری فکری و ... که بررسی تمام این موارد خود پژوهشی جداگانه می‌طلبد. در سخنان ائمه معصومین (ع) نیز واژه افسردگی به کار نرفته و آنچه از مفاد این روایات به دست می‌آید این است که به غمگینی طولانی گفته می‌شود که در سیستم خلقی فرد اختلال ایجاد نموده است، امام علی (ع) می‌فرماید: «الْغَمَّ يَقْبِضُ النَّفْسَ وَيَطْوِي الْأَنْبِسَاطَ؛ غم و اندوه نفس‌گیر و شادابی را از بین می‌برد.» (خوانساری، ۱۳۶۶: ۱۱۴) در روایتی دیگر از امام صادق (ع) که صفات هفتاد و پنج‌گانه لشکریان عقل و جهل را بیان می‌کند نشاط و امید را از لشکریان عقل و غمگینی و یأس را از لشکریان جهل معرفی می‌نماید چنانچه آمده است: «... امید که ضدش

^{۱۷} نهنگ آبی بازی اینترنتی است که در چندین کشور وجود دارد. بازی متشکل از یک سری از وظایف واگذاری شده به بازیکنان توسط مدیران در طول ۵۴ روز است که با چالش‌هایی بازیکن نیاز به ارتکاب به خودکشی دارد. اصطلاح «نهنگ آبی» از پدیده ساحل نهنگ می‌آید که مربوط به خودکشی است و بیشترین آمار خودکشی در اثر این بازی مربوط به کشور هند است. (ر.ک: پایگاه خبری تحلیلی هازه: NP).

ناامیدی است، خرمی و شادابی و ضد آن سستی و کسالت؛ و خوشدلی و ضد آن اندوهگینی؛ مأنوس شدن و ضد آن کناره گرفتن؛ و سخاوت و ضد آن بخیل بودن است.» (کلینی، ۱۴۰۷: ۲۳)

۲-۱-۵ آسیب جسمی

در قسمت قبل آسیب روانی افسردگی حاصل از فضای مجازی بررسی شد؛ در این بخش صدمات وارد به جسم انسان مورد واری قرار می گیرد؛ هنگامی که انسان پشت سیستم های دیجیتال جهت استفاده از تبادل ارتباط، چت، داندلود عکس و فیلم و... می نشیند بعضی از عضلات و اندام های او بر اثر استفاده نامطلوب از فضای مجازی و ابزارهای آن درگیر و دچار اختلال می شوند؛ از شایعترین آسیب های جسمی حاصل از فضای مجازی می توان به خستگی چشم، سردردهای مختلف- مانند سردردهای مزمن روزانه، سردردهای تنشی و سردردهای استرسی- اختلالات دست- مانند سندروم مجرای مچ دستی، التهاب تاندون دست و مچ، سندروم کشیدگی گردن و... اشاره کرد. (صالح پور، ۱۳۹۷: ۲۳)

خداوند متعال که دین اسلام را بر اساس فطرت و عقل آدمی بنا نهاده است؛ ضرر رساندن به بدن را منع کرده و آن را جایز نمی داند؛ چنان که در قرآن آمده است: «...وَلَا تُقْفُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ» و خود را به مهلکه و خطر در نیفکنید، و نیکویی کنید که خدا نیکوکاران را دوست می دارد.» (بقره/۱۹۵) حتی در مواردی که آموزه های دینی واجب را بیان می کند اگر این شریعت برای انسان ضرر داشته باشد آن حکم را برای افراد سهل می کند به عنوان مثال روزه از فروع دین و از واجبات است اما خداوند در برخی موارد آن را محدود می کند چنانچه می فرماید: « أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ» روزهایی به شماره معین روزه دارید (تمام ماه رمضان)، و هر کسی از شما مریض باشد یا مسافر، به شماره آن از روزهای غیر ماه رمضان روزه دارد، و کسانی که روزه را به زحمت توانند داشت عوض هر روز فدا دهند آن قدر که فقیر گرسنه ای سیر شود، و هر کس بر نیکی بیفزاید آن برای او بهتر است. و (بی تعلل) روزه داشتن برای شما بهتر خواهد بود اگر (فواید آن را) بدانید.» (بقره/۱۸۴)

چنانچه در این آیه آمده است احکام خداوند بر اساس تحمل انسان است و اگر زیان و ضرر برای بدن انسان داشته باشد حتی اگر واجب هم باشد در آن شرایط از دوش انسان برداشته می شود به عبارت دیگر پروردگار به سختی کشیدن انسان ها راضی نیست چه رسد به زیان و تباغبن آن ها. در روایات ائمه معصومین (ع) نیز این موضوع به وضوح آمده است و یکی از آنها، حدیث معروف پیامبر (ص) است: «لَا ضَرَّ وَلَا ضَرَّاءَ فِي الْإِسْلَامِ» (ابن بابویه، ۱۴۱۳: ۳۳۴) هر چند با توجه به شأن نزولی که درباره این حدیث آمده، مفهوم این است که کسی حق ندارد به حقوق دیگران تجاوز کند و یا حقوق دیگران را نادیده بگیرد اما این حدیث به صورت یک قاعده کلی در آمده و ضرر رساندن به خود نیز جایز نیست. امام صادق (ع) نیز در این زمینه می فرماید: «در چیزی که باعث سلامت بدن می شود، اسراف وجود ندارد. بلکه اسراف در چیزی است که موجب تلف شدن مال و ضرر به بدن می شود.» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۳۰۳)

۳-۱-۵- انحرافات جنسی

اینترنت به دلیل رویکرد آزاداندیشی در روابط جنسی از سوی دارندگان اصلی آن (غرب به ویژه آمریکا) و نگرش تجاری به مسائل، موجب به وجود آمدن پدیده شومی به نام هرزه نگاری و هنر پلید شهوانی (پورنوگرافی) و رواج سرسام آور آن شده

است. این پدیده، مرزهای اخلاقی را درهم می شکند و تهدیدی برای فرهنگ ها، به ویژه فرهنگ های دینی همچون فرهنگ اسلامی است. اصولاً هرزه نگاری به عنوان نمایش تصویری و یا کلامی رفتارهای جنسی است که با هدف ارضاء خواسته های جنسی دیگران تعریف می شود. این گونه مطالب و تصاویر که در پی تحریک جنسی دیگران عرضه می شود، معمولاً به ارضاء غیرطبیعی جنسی مراجعه کنندگان می انجامد. نکته دیگر این که رجوع به اینترنت برای دسترسی به مطالب مستهجن، صرفاً به افراد نابهنجار خلاصه نمی شود و حجم قابل توجهی از مراجعان را افراد طبیعی تشکیل می دهند. (حسینی، ۱۳۹۹: ۷)

در این عرصه، بیشترین خطر متوجه کودکان، نوجوانان و جوانان است. لاسر، پس از پژوهشی که در این باره انجام داد، با اشاره به پیامدهای منفی هرزه نگاری بر بهداشت روانی می گوید: "این امکان وجود دارد که کودکان یا نوجوانان به واسطه دیدن مطالب و تصاویرهای مستهجن، رفتارهای جنسی از خود بروز دهند." مارک لاسر که مؤسس و مدیر اجرایی اتحادیه مسیحی بازپروری معتادان به سکس می باشد؛ معتقد است که "در حال حاضر اینترنت به واسطه داشتن سه ویژگی، مهمترین منبع اشاعه هرزه نگاری است. این سه مشخصه عبارتند از: ۱. قابلیت دسترسی آسان کاربران به آن ۲. استطاعت داشتن همگان در پرداختن بهای آن ۳. ناشناس ماندن مصرف کنندگان آن" وی در ادامه میگوید: "این امکان وجود دارد که کودکان به واسطه دیدن مطالب و تصاویر مستهجن، رفتار جنسی منحط از خود بروز دهند و یا این که توسط مفسدان اینترنتی مورد اغفال واقع شوند. در مورد بزرگسالان نیز هرزه نگاری اینترنتی می تواند به بروز رفتارهای جنسی نامعقول و یا گاهی اعتیاد جنسی بینجامد." اصولاً اینترنت به جوی دامن زده است که در سایه ویژگی های خاص خود، به تدریج به شکل گیری ناهنجاریهای جنسی در کاربران خود می انجامد. (صادقی، ۱۳۸۹)

در قرآن نیز این اعمال، بسیار زشت و ناپسند شمرده شده و آثار سوئی به جا می گذارد آن جایی که می فرماید: «وَلَا تَقْرَبُوا الزَّيْنَةَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا؛ و هرگز به عمل زنا نزدیک نشوید، که کاری بسیار زشت و راهی بسیار ناپسند است.» (اسراء/۳۲) درباره تحریم لواط و ناپسندی این عمل در آیات مربوط به داستان قوم لوط در چند سوره ذکر شده که همه آنها سخت مورد عقوبت الهی قرار گرفتند: «إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ؛ شما زنان را ترک کرده و با مردان سخت شهوت می رانید! آری شما قومی (در فساد و بزهکاری) اسرافکارید.» (اعراف/۸۱) و در آیات دیگر عقوبت این عمل بیان شده است: «وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ؛ و بر سر آن ها سنگ های هلاک بارانیدیم و بسیار بد باران هلاکتی است باران آن قوم بدکار.» (نمل/۵۸)

بنابراین با توجه به آیات فوق کسی که راه طبیعی و فطری را کنار بگذارد و با تغییر قانون خلقت و تغییر مسیر ازدواج به هم جنس بازی روی آورد در واقع با این کار تولید نسل را قطع می کند و موجبات عذاب الهی را فراهم می سازد. این مطلب در عیون اخبار الرضا هم ذکر شده است: «علت حرام بودن مردان بر مردان یعنی لواط و حرام بودن زنان بر زنان یعنی مساحقه کردن آن است که حق تعالی در آفرینش زنان و مردان گویا آن ها را با یک دیگر مرکب قرار داده یعنی زنان را از برای مردان خلق کرده و بر طبق طبع مردان مقرر داشته است یعنی در اصل آفرینش و وضع خلقت بنی آدم زنان را به جهت رغبت و میل مردان آفرید و اجزاء آنها را مناسب میل مردان گردانید و جهت دیگر آن که اگر جایز باشد مردان با یک دیگر لواط کنند و یا اینکه زنان با یک دیگر مساحقه کنند سبب انقطاع نسل و فساد تدبیر در نظم عالم و خوردنی دنیا شود.» (ابن بابویه، ۱۳۷۸: ۹۷)

از دیگر آسیب هایی که در این زمینه در فضای مجازی و یا شبکه های اجتماعی وجود دارد می توان به «تخیلات جنسی» اشاره کرد که فرد با دیدن عکس و فیلم های مستهجن خواسته یا ناخواسته خود را جای آن تصویر تصور می کند و رؤیاهای شومی

در افکار خویش می گذراند؛ این گونه تخیلات تعلق به دنیای فیزیکی و بیرونی ندارند و معمولاً در پستوی افکار انسان ها باقی می ماند.

۴-۱-۵- اتلاف وقت

اگر فضای مجازی، میزان استفاده از آن تابع ضابطه و قاعده ای نباشد که در این صورت جوانان و نوجوانان عادت می کنند، اوقات فراغت خود را به بیهودگی و بدون برنامه ریزی بگذرانند و این تصور در ذهن آن ها شکل می گیرد که نهایت زندگی، چیزی جز بازی و سرگرمی و کامجویی نیست و وجه دوم، نوع بهره برداری از آن و مراجعه به سایت هایی است که موارد ناهنجار و غیر اخلاقی را ترویج می کنند که از این طریق، هم هویت ملی فرد را مورد هجوم قرار می دهند و هم به تخریب شخصیت اجتماعی و حوزه روانی او می پردازند. (شجاعت و عرفانی، ۱۳۹۶: ۵۵) در حال حاضر، میلیون ها جوان در حال حاضر از اینترنت استفاده می کنند و هر سال میلیون ها نفر دیگر به جمع آنان اضافه می شود. در شبکه جهانی، سایت های بسیاری که هدف آن ها جذب و جلب توجه کودکان و نوجوانان به مسائل آموزشی و سرگرمی است، به فعالیت مشغول هستند. دلیل عمده استفاده نوجوانان از اینترنت در موارد زیر خلاصه می شود: ۱. انجام تکالیف و پروژههای درسی که از طرف معلم به آنها محول شده است. ۲. گذراندن اوقات فراغت با مسائل گوناگونی که مورد علاقه آنهاست. ۳. سرگرمی و وقت گذرانی؛ شامل گوش کردن، دانلود موزیک، بازی های کامپیوتری و خواندن اخبار هنری و ورزشی. ۴. تحقیق در مورد بهداشت و سلامت فردی که از میان گذاشتن آن با دیگران خجالت می کشند. ۵. یافتن قیمت اجناس و اقلامی که در آینده تصمیم و یا آرزوی خرید آن را دارند.

همچنین، برخی تحقیقات نشان می دهد نوجوانان بیشتر وقت خود در وبگردی را متوجه حضوری سرگرم کننده می کنند و به آن اعتیاد دارند و به همین جهت به جز در مورد اول که درصد کمی از وقت جوانان و نوجوانان به هنگام حضور در اینترنت را تشکیل می دهد، در باقی موارد به دنبال موارد سرگرم کننده و غالباً جذاب و رنگارنگ موجود در اینترنت هستند. در آموزه های اسلامی هر چند کلمه اعتیاد به کار نرفته است اما واژه های معادل که به این کلمه نزدیک است واژه «اسراف» است؛ شاید در نگاه اول کلمه اسراف در اموال و امور مادی منحصر شود؛ اما این عمل در رفتارها و اعمال انسان ها نیز صادق است؛ چرا که اسراف در لغت به معنای گذشتن و تجاوز از حد اعتدال در هر کاری می باشد. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۴۰۷)

و در آموزه های دینی نیز این عمل از گناهان بزرگ شمرده می شود؛ لذا خداوند متعال نیز همه انسان ها را به میانه روی و اعتدال در همه امور دعوت کرده است: «وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا؛ و آنان هستند که هنگام انفاق (به مسکینان) اسراف نکرده و بخل هم نوززند، بلکه احسان آنها در حد میانه و اعتدال باشد.» (فرقان/۶۷) هر چند مضمون آیه درباره اسراف نکردن و بخل نوزیدن است؛ اما میتوان واژه «قوم» در آیه را معنای عام گرفت و این که مسلمانان باید در همه برنامه های زندگی خود راه اعتدال را بپیمایند. حضرت علی (ع) در باب این موضوع می فرماید: «دشوارترین سیاست ها نقل کردن عادت هاست» (خوانساری، ۱۳۶۶: ۳۹۳) منظور روایت این است که بازداشتن فرد از عملی که به آن عادت کرده کار بسیار دشواری است. در وصیتی حضرت علی (ع) در اعتدال امور عبادی و معیشتی به فرزندش امام حسن (ع) می فرماید: «... وَأَقْتَصِدْ يَا بُنَيَّ فِي مَعِيشَتِكَ وَاقْتَصِدْ فِي عِبَادَتِكَ وَ عَلَيْكَ فِيهَا بِالْأَمْرِ الدَائِمِ الَّذِي تُطِيقُهُ...؛ ای پسر من در معیشت خود میانه رو باش، در عبادتت میانه روی کن و بر تو باد استمرار در کار به اندازه ای که توان داری.» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۲۰۳)

۲-۵- آسیب های اجتماعی

جامعه شناسان در تعریف از اجتماع نوشته اند: «اجتماع به گروهی از مردم اطلاق می شود که در یک منطقه جغرافیایی معین زندگی می کنند، در یک فرهنگ و شیوه زندگی مشترک سهیم اند، می دانند که از یک نوع وحدتی برخوردارند و می توانند هدف هایشان را به گونه دسته جمعی تعقیب کنند» (کوئن، ۱۳۹۱: ۲۴۹)؛ انسان ها از بدو ورود به دنیا در گروه های مختلف اجتماعی-خانواده، محله، شهر- قرار می گیرند، که با عنوان نهاد اجتماع از آن تعریف می شود؛ نهاد اجتماعی- در هر اشکالی مانند خانواده، محله، شهر و... و تعاملات در آن در هر برهه ای از زمان با توجه به پیشرفت علم در معرض آسیب هایی قرار گرفته است؛ در عصر جدید با وقوع انقلاب در تکنولوژی اطلاعات و توسعه و تسهیل در صنعت ارتباطات نامتناهی، جامعه و تعاملات در آن را دستخوش تغییر نموده است به طوری که امروزه از جوامع با عنوان «جامعه اطلاعاتی-ارتباطی» یاد می شود. جامعه جدید هر چند این امکانات را برای کاربران فراهم آورده تا با دیگر افراد در مرزهای نامحدود جغرافیایی به لطف ظهور شبکه های اجتماعی ارتباط برقرار نمایند اما در کنار منفعتی که برای بشریت به ارمغان آورده، آسیب هایی نیز بر زندگی اجتماعی او وارد ساخته است که در این بخش به مهمترین آن اشاره می شود.

۱-۲-۵- تضعیف روابط خانوادگی

یکی از مهمترین نهادهایی که فضای مجازی بر آن تاثیرگذار بوده، خانواده است. دسترسی آسان به اینترنت، ظهور شبکه های اجتماعی و پیشرفت در ابزارهای سخت افزاری، پیوند اعضای خانواده رادستخوش تغییر نموده، به طوری که استفاده آسان از ابزارهای مزبور و جذابیت محتویات فضای مجازی، باعث شده تا هر یک از افراد خانواده ساعت های طولانی را در این فضا سپری نمایند که در نهایت این اقدام مدت تعامل افراد خانواده را با یکدیگر کاهش داده و نهایتاً باعث سست شدن و از بین رفتن محبت و عاطفه بین اعضای خانواده می شود. بر اساس مطالعه ای که به تازگی درباره انواع مختلف کاربری های اینترنت از سوی نوجوانان و زمان اختصاص یافته به خانواده صورت گرفته، استفاده از اینترنت، زمانی را که نوجوانان با خانواده هایشان سپری می کنند، کاهش می دهد. نکته قابل توجه این است که فعالیت های مختلف، آثار مختلفی داشته اند. پرداختن به بازی های آنلاین، هم زمان سپری شده با خانواده و هم زمان اختصاص یافته به ارتباط با اعضای خانواده را کاهش می دهد؛ اما استفاده از اینترنت برای برقراری ارتباط با دوستان کاهش کمی در زمان اختصاص یافته به خانواده ایجاد می کند؛ به همین ترتیب، به کار بردن اینترنت به منظور کارهای درسی زمان اختصاص یافته به خانواده را تحت تأثیر قرار نمی دهد. (شجاعت و عرفانی، ۱۳۹۶: ۵۶)

می توان گفت «حتی کم مصرف ترین مشترکین اینترنت نیز وقت روابط خانوادگی و اجتماعی خود را صرف اینترنت می کنند. بدیهی است که هرچه بیشتر آنلاین باشیم وقت کمتری را با همسر، خانواده و دوستان خواهیم بود؛ اهمیت این موضوع به قدری است که مهمترین آسیب اینترنت را صدمه به روابط مهم زندگی می دانند؛ به تدریج برای فرد وابسته به اینترنت، دوستان بدون چهره چتی، همبازی ها و اعضای گروه اینترنتی، مهمتر از افرادی می شوند که عمری در زندگی اش حاضر بوده اند؛ علاوه بر این، وقتی روابط لطمه بیشتری می خورد که فرد شروع به پنهان کاری نیز می کند؛ چنین رفتاری به حس اعتماد در یک ارتباط لطمه ای بسیار می زند؛ مردی که چت های شبانه اش را از همسرش پنهان می کند ناخواسته به حس اعتماد و امنیت زندگی زناشویی اش نیز آسیب می رساند. ساعت هایی که باید صرف ابراز محبت شود با ارتباط اینترنتی می گذرد. (حمیدیان، ۱۳۸۷: ۲۴) بنا بر آموزه های اسلامی هیچ سازمانی محبوب تر از سازمان خانواده نزد خدای منان و متعال نیست، ساختاری که با

عشق و محبت بنیان می شود و فراتر از التزام قانونی، عشق و فداکاری نفسانی، تحکیم آن را ضمانت می کند و این خانواده است که به عنوان کوچک ترین واحد جامعه، فرد را در درون خود می سازد. خانواده از نظر قرآن وسیله آرامش و برطرف کننده نیازهای روحی و روانی افراد معرفی شده است:

« وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَلَيْسَ بِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِعَمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ؛ و خدا از جنس خودتان برای شما جفت هایی آفرید و از آن جفت ها پسران و دختران و دامادان و نوادگان بر شما خلق فرمود، و از نعمت های پاکیزه لذیذ روزی داد؛ آیا مردم باز به باطل می گروند و به نعمت خدا کافر می شوند؟! » (نحل/۷۲)

علامه طباطبایی ذیل تفسیر این آیه می نویسد: «اگر بشر این رابطه تکوینی را که خدا به او انعام کرده قطع کند، و این رشته پیوند را بگسلد، آن وقت به هر وسیله دیگری که فرض شود متوسل گردد، جا پر کن این رابطه تکوینی نگشته جمعش جمع نمیشود، و با متلاشی شدن جمع بشر و پراکندگی وحدتش، هلاکتش قطعی است.» (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۲۹۷) از نصاب پیامبر (ص) به حضرت علی (ع) در مورد اهمیت محبت و خدمت به خانواده آمده است: «ای علی! خدمت به خانواده، کفاره گناهان کبیره، خاموش کننده آتش خشم پروردگار، مهریه حورالعین، افزاینده نیکی ها و درجات است.» (همان) البته خدمت و محبت اعضای خانواده نسبت به هم از سیره عملی امامان معصوم (ع) نیز بوده است و نمونه خانواده ایده آل و الگو در تمام اعصار حضرت علی (ع) و حضرت فاطمه (س) بودند. در روایتی آمده است که «امیر المومنان (ع) در امور خانه، هیزم جمع می کرد و خانه را جارو می کرد و فاطمه آرد آسیا می کرد، خمیر می نمود و نان می پخت. همچنین حضرت علی (ع) در مورد مهر و مودتی که با حضرت زهرا (س) نسبت به هم داشتند، فرمودند: «به خداوند سوگند من فاطمه را غضبناک و ناراحت ننمودم تا از دنیا رحلت نمود. فاطمه هم مرا خشم ناک نکرد و از من نافرمانی ننمود. هر گاه من محزون و اندوهناک می شدم برای رفع غم و اندوه خود به فاطمه نظر می کردم.» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۱۳۴)

۲-۲-۵- دوستی های غیر شرعی

در تمام جوامع جهان نحوه رابطه دو جنس از اهمیت خاصی برخوردار بوده و در هر دوره تاریخی شکل ویژه ای به خود گرفته است؛ در عصر حاضر هم یکی از علت هایی که باعث شده این روابط بیشتر شود و مرزبندی های سنتی در زمینه دوستی را بشکنند، فضای مجازی و شبکه های پیام رسان است؛ این شبکه ها به دلیل دسترسی آسان، ارتباط راحت و بدون محدودیت باعث شده، تا گرایش جوانان و حتی نوجوانان به دوستی با جنس مخالف در این محیط ها افزایش یابد. حتی امکان دارد این گفتگوها به دنیای واقعی کشیده شود و باعث بروز انحرافات و روابط نامشروع گردد؛ «شکی نیست که ما در جامعه ای دینی زندگی می کنیم و بیشتر مردم آن از آموزه های دینی و اخلاقی متأثر هستند و به آن ها احترام می گذارند؛ گرچه ممکن است هر فردی در سال های نخستین زندگی نسبت به بعضی دستورات دینی اطلاع دقیقی نداشته باشد؛ ولی به طور ناخودآگاه و به تدریج با بسیاری از هنجارهای اخلاقی و اجتماعی جامعه دینی، آشنا می شود. اظهار محبت و طرح رابطه دوستی با جنس مخالف، از رفتارهایی است که جامعه دینی و ارزشی، آن را نمی پسندد و به آن خرده می گیرد و با اندک دقتی در متون دینی و سخنان رهبران دینی، روشن می شود که ارتباط با جنس مخالف، از چهارچوب و قوانینی خاص برخوردار است. اغلب جوانانی که چنین روشی را در پیش می گیرند، طولی نمی کشد که به خود می آیند و به گذشته خود می اندیشند. رفتارهای خود را با ملاک ها و معیارهای اخلاقی و شرعی مقایسه کرده، آنها را محک می زنند و دچار پشیمانی می شوند. اگر نتوانند به درستی از

این فضای روانی خارج شوند، احساس گناه می کنند و این احساس گناه، منشأ بسیاری از ناگواری های روحی و روانی می شود.» (احمدی، ۱۳۸۶: ۱۸)

همانطور که در فوق هم اشاره شد، یکی از نتایج سوپی که دوستی با جنس مخالف دارد عمل قبیح «زنا» است که خداوند نه تنها این عمل را منع کرده، بلکه دستور داده افراد حتی به آن نزدیک هم نشوند. «وَلَا تَقْرَبُوا الزَّانَا إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلٌ؛ و هرگز به عمل زنا نزدیک نشوید، که کاری بسیار زشت و راهی بسیار ناپسند است.» (اسراء/۳۲) قبح این عمل در روایات ائمه (ع) نیز آمده است؛ روایت شده از پیغمبر (ص) که آن سرور فرمودند: «حذر کنید از زنا که در آن شش خصلت است سه در دنیا و سه در آخرت اما آن سه که در دنیا است، می برد آبروی را و قطع می کند روزی را از آسمان و تعجیل می کند مرگ را؛ و اما آن سه که در آخرت است سختی عذاب است و غضب خدا و دوام در دوزخ.» (ابن بابویه، ۱۴۱۳: ۳۶۷) اگر نسبت به این دوستی ها خوش بین هم باشیم یعنی این روابط به ازدواج منجر شود، ولی این همسران دوران کوتاهی در کنار هم احساس خوشبختی می کنند و در بیشتر موارد خوشبختی آنان چندان پایدار نمی ماند و با گذشت زمان بدبینی و شک بر زندگی آن ها سایه می افکند و در نهایت ممکن است منجر به جدایی و یا طلاق شود.

۳-۲-۵- شکاف نسل ها

شکاف نسلی در جامعه شناسی به آن دسته از تمایزات و تفاوت های پایدار اشاره دارد که، در جریان تقابل های سیاسی، اجتماعی بروز می کنند که اصلی ترین صورت آن، شکاف زندگی مدرن و سنتی است. (آزاد ارمکی و غفاری، ۱۳۸۳: ۱۷) اینترنت شکاف میان نسل ها را بیشتر کرده است و اکنون شکاف میان نسل دوم و سوم علاقه مند به فضای مجازی نیز آشکار شده است؛ به گونه ای که هیچ یک زبان دیگری را نمی فهمند. امروزه با ورود وسایل و فناوری های جدید به عرصه خانواده ها، مشاهده می شود که والدین و فرزندان ساعت های متمادی در کنار یکدیگر می نشینند؛ بدون آن که حرفی برای گفتن داشته باشند؛ لذا کمتر نشانه هایی از آن نوع خانواده هایی مشاهده می شود که والدین و فرزندان دور هم نشسته و درباره موضوعات مختلف خانوادگی و کاری با هم گفتگو کنند و نظریات همدیگر را راجع به موضوعات مختلف جویا شوند. در شرایط فعلی روابط موجود میان والدین و فرزندان به سردی گراییده، دونسل به دلیل داشتن تفاوت های اجتماعی و تجربه های زیستی مختلف، زندگی را از دیدگاه خود می نگرند و مطابق با بینش خود آن را تفسیر می کنند.

نسل دپروز (والدین) احساس دانایی و باتجربگی می کند و نسل امروز (فرزندان) که خواهان تطابق با پیشرفت های روز است در برابر آنها واکنش نشان می دهد و چون از پس منطق و نصیحت های ریشه دار و سرشار از تجربه آن ها بر نمی آید، به لجبازی روی می آورد (رحیمی، ۱۳۹۰: ۱۹). مهمترین صدمه ها را در این بخش کوچکترین واحد اجتماع یعنی خانواده ها می بینند و از نتایج سوء آن می توان به کم شدن روابط عاطفی بین اعضای خانواده اشاره کرد؛ امروزه در خانواده ها شاهد هستیم که والدین و فرزندان ساعت های متمادی در کنار یکدیگر می نشینند بدون این که هیچ صحبتی بین آن ها رد و بدل شود؛ چرا که همه آن ها به خصوص نسل جدید درگیر در محیط های مجازی هستند؛ در این صورت ارتباط سالم والدین با فرزندان، کمک بزرگی می تواند به جبران این عوارض بکند؛ پدر و مادر دوستانه زمان مشخصی را برای گفتگو و نظرخواهی از فرزندان خود اختصاص دهند تا فرزندان نیز بتوانند به آسانی مشکلات، نظرات و اندیشه های خود را با والدین در میان بگذارند؛ گفتگوی حضرت ابراهیم (ع) و حضرت اسماعیل (ع) و حضرت یعقوب (ع) با فرزندان شان نمونه قرآنی این گفتگوهاست. در قرآن کریم آمده است: «وَوَصَّى بِهَا

إِبْرَاهِيمَ بَنِيهِ وَيَعْقُوبَ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ؛ و ابراهیم و یعقوب بدین گونه به فرزندان خود سفارش و توصیه نمودند که ای فرزندان من، خدا برای شما آیین پاک برگزید، پس (پیروی کنید و) تا گاه جان سپردن الّا تسلیم رضای خدا نباشید.» (بقره/۱۳۲) علامه طبرسی ذیل تفسیر این آیه چنین می نویسد: «إنما حَصَّ الْبَنِينَ لِأَنَّ إِشْفَاقَهُ عَلَيْهِمْ أَكْثَرُ وَ هُمْ بَقُولِ وَصِيَّتِهِ أَجْدَرُ وَ إِلَّا فَمَنْ الْمَعْلُومُ أَنَّهُ كَانَ يَدْعُو جَمِيعَ الْأَنْبَاءِ إِلَى الْإِسْلَامِ» (طبرسی، ۱۳۷۲:۳۹۹) منظور این است که ابراهیم و یعقوب به پسران خود توصیه کردند و علت این که توصیه را اختصاص به پسران خود دادند، این بود که محبت و دلسوزی بیشتری نسبت به فرزندان خویش داشتند و آنان نیز به قبول وصیت وی شایسته تر بودند و گرنه این نکته معلوم است که او همه مردم را به اسلام دعوت می کرد؛ بنابراین طبق این آیه انسان باید در فکر سلامت عقیده و ایمان نسل و فرزندان خود باشد و تنها به جنبه های مادی دنیوی اکتفا نکند.

مصدق دیگر آن در آیات ۹۷ و ۹۸ از سوره یوسف (ع) آمده است: «قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ» * قَالَ سَوْفَ اسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ؛ در آن حال برادران یوسف عرضه داشتند: ای پدر بر تقصیرات مان از خدا آمرزش طلب که ما خطای بزرگ مرتکب شده ایم؛ پدر گفت: به زودی از درگاه خدا برای شما آمرزش می طلبم که او بسیار آمرزنده و مهربان است.» (یوسف/۹۷-۹۸) روایتی ذیل این آیه آمده است که «سلیمان طلحی از امام صادق (ع) پرسید: آیا فرزندان یعقوب با عمل خویش از دایره ایمان خارج گشتند؟ آن حضرت فرمودند: بلی. آنگاه سلیمان درباره آدم و نافرمانیاش پرسید؟ امام پاسخ دادند: مسأله آدم صورتی دیگر دارد. البته باید در نظر داشت که ایمان درجات و مراتبی مختلف دارد و منظور این است که فرزندان یعقوب از اعلی درجات ایمان مدتی فاصله گرفتند اما بعدها بر اثر توبه و استغفار توانستند به ایمانی بسیار بالاتر دست یابند.» (جزائری، ۱۳۸۰:۳۰۴) بنابراین طبق آیه و روایت گسستگی رابطه بین حضرت یعقوب (ع) و فرزندانش تضعیف ایمان آن ها می باشد؛ در عصر حاضر هم که قرن فناوری اطلاعات و ارتباطات است، فرزندان بیشتر در معرض انواع کژی های اخلاقی قرار میگیرند که زمینه سست شدن اعتقاد آنان را فراهم میسازد؛ چرا که امروزه گفتار و کردار نسل جوان، منطبق شده با جامعه جهانی فضای مجازی و دنیای دیجیتال، لذا دیگر فرزندان با پدر و مادر خود که نسل قبل از او هستند به سختی می توانند رابطه برقرار کنند و پند و تذکیرهای آنها را گوش فرا داده و به جان بسپارند؛ حتی در بعضی از خانواده ها ممکن است که مصاحبت و نصایح والدین با اولادشان، مورد تمسخر از سوی فرزندان واقع شود، از آن جهت که آن ها در دنیایی قرار گرفته اند که اندرزا و صحبت های والدین به نظرشان سخن های کهنه و قدیمی است که در جهان امروز کاربردی ندارد. به طور مثال وقتی پدر و مادر شروع به صحبت و نصیحت می کنند، چنین جملاتی از فرزندان صادر می شود: «دوران برده داری گذشته است» یا می گویند: «این حرف ها برای عهد عتیق است» و جملات ناپسند و سخیف دیگر که امروزه بین نسل جوان رایج است.

۳-۵- آسیب های فرهنگی

از فرهنگ تعاریف متعددی شده است که وجه تمایز و تشابهاتی به هم دارند، اما سه مؤلفه مشترک فرهنگ را می توان «عقاید، اخلاقیات و رفتار» شمرد. آسیب شناسی فرهنگی نیز به بررسی آفاتی می پردازد که رنگ و بوی فرهنگی دارد و عناصر سازنده آن -عقاید، اخلاقیات و رفتار- را تحت الشعاع قرار می دهد؛ در عصر حاضر نیز با ظهور دنیای ارتباطات فراملی و شرایط جهانی شدن، جامعه را در بخش فرهنگ دچار تحولاتی نموده به طوری که جوامع را به دو بخش فرهنگ مدرن و فرهنگ سنتی تفکیک نموده و همین امر موجب افزایش تراکامات اخلاقی، اعتقادی، ارزشی و... در جامعه واحد گردیده است که در این بخش به واریسی آن می پردازیم:

۱-۳-۵- تضعیف پوشش ملی-دینی

تاریخ زندگی انسان در مناطق مختلف جهان نشان می دهد که پدیده پوشش انسان ها همیشه تغییر و دگرگونی های خاص داشته است زمانی تشدید و گاهی تخفیف یافته و همیشه از مهمترین اهداف و گونه های تهاجم فرهنگی می باشد. امروزه غربی ها می خواهند با نفوذ فرهنگ لیبرالیستی و ترویج بی قید و بندی، چهره حجاب را مخدوش سازند و سبک پوشش غربی را در جهان رواج دهند که بیشترین آسیب از این مسئله به مسلمانان می رسد؛ عصر حاضر هم که عصر تکنولوژی و ارتباطات نوین است این کار توسط غربی ها خیلی راحت تر در شبکه های مجازی انجام می شود؛ غربی ها با تبلیغ و انتشار البسه هایی با طراحی ها و نمادهای جذاب که بر پایه فرهنگ غربی چیده شده است مانند لباس های بدن نما، مانتوهای کوتاه، تی شرت های هنجار شکن، کراوات ها، شلوارهای کوتاه و همچنین پخش کلیپ های تبلیغاتی ناهنجار در فضای مجازی افراد جامعه هدف به خصوص نسل جوانان را تحریک به استفاده از این نوع پوشاک می کنند؛ این تبلیغات تا جایی پیش می رود که روی افراد شناخته شده در کشور مانند هنرمندان، ورزشکاران، سلبریتی ها و ... تأثیر می گذارد و نوع پوشش آن ها را هم تحت الشعاع قرار می دهد و حتی در رسانه های داخلی و آگهی های بازرگانی پوشش غربی توسط این افراد انعکاس و ترویج می شود. (همان)

در برخی موارد دیگر با تبلیغات هوشمندانه در فضای مجازی، الگوی لباس های مردان و زنان را مبدل می کنند، یعنی البسه ای که الگوی کالبد زنان است، مردان بر تن می کنند و همین طور بالعکس و به این ترتیب با ترویج تجمل پرستی، تبلیغات منفی علیه حجاب، گسترش آزادی بی حد و حصر در همه زمینه ها، قبح زدایی و بی عفتی، فرهنگ پوشش ما را مورد گزند قرار می دهند. در آموزه های اسلامی ما اهمیت بسیاری به موضوع حجاب داده شده است به طوری که اکثر مفسران دو آیه ذیل در قرآن را آیه حجاب نامیده اند: «وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوْ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولَى الْأَرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوْ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يُضْرَبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتَوْبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهُ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ؛ و زنان مؤمن را بگو تا چشمها (از نگاه ناروا) بپوشند و فروج و اندامشان را (از عمل زشت) محفوظ دارند و زینت و آرایش خود جز آنچه قهرا ظاهر می شود (بر بیگانه) آشکار نسازند، و باید سینه و بر و دوش خود را به مقنعه بپوشانند و زینت و جمال خود را آشکار نسازند جز برای شوهران خود یا پدران شوهر یا پسران خود یا پسران شوهر یا برادران خود یا پسران برادران و پسران خواهران خود یا زنان خود (یعنی زنان مسلمه) یا کنیزان ملکی خویش یا مردان اتباع خانواده که رغبت به زنان ندارند یا اطفالی که هنوز بر عورت و محارم زنان آگاه نیستند (و از غیر این اشخاص مذکور احتجاب و احتراز کنند) و آن طور پای به زمین نزنند که خلخال و زیور پنهان پاهایشان معلوم شود. و ای اهل ایمان، همه به درگاه خدا توبه کنید، باشد که رستگار شوید.» (نور/۳۱) «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزْوَاجِكُمْ وَبَنَاتِكُمْ وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا؛ ای پیغمبر (گرامی) با زنان و دختران خود و زنان مؤمنان بگو که خویشتن را به چادر فرو پوشند، که این کار برای اینکه آنها (به عفت و حریت) شناخته شوند تا از تعرض و جسارت (هوس رانان) آزار نکشند بسیار نزدیکتر است و خدا (در حق خلق) بسیار آمرزنده و مهربان است.» (احزاب/۵۹) اهمیت این موضوع در سخنان ائمه اطهار بسیار ذکر شده است؛ از علی (ع) روایت شد که فرمود: «ما نزد رسول خدا(ص) نشسته بودیم که آن حضرت فرمود: به من بگوئید که چه چیزی برای زنان بهتر است؟ همه ما از جواب بازماندیم و متفرق شدیم، و من نزد فاطمه آمدم و آنچه را که پیامبر از ما پرسیده بود و ما

نتوانسته بودیم جواب دهیم، برای او باز گفتم، فاطمه گفت: ولی من جواب این سؤال را می دانم، بهترین چیز برای زنان آن است که مردان را نبینند و مردان نیز آنان را نبینند.» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۵۴)

حضرت زهرا (س) که الگوی همه زنان عالم اند اهمیت این موضوع را حتی در لحظه مرگ گوشزد نموده اند؛ از اسماء بنت عمیس روایت شده که گفت: «فاطمه دختر حضرت محمد (ص) به وی فرمود: من این عمل را زشت می دانم که یک پارچه روی جنازه زنان می اندازند، زیرا هر کسی از حجم و وصف آن جنازه آگاه می شود. اسماء گفت: ای دختر رسول خدا! من نظیر آن تابوتی را که در سرزمین حبشه دیده ام، به تو نشان می دهم. آنگاه فرستاد تا شاخه های تازه خرما آوردند و او تابوتی نیکو ساخت و یک پارچه روی آن انداخت. حضرت زهرا (س) فرمود: چقدر این تابوت خوب است، زیرا جنازه ای که در میان آن باشد، تشخیص داده نمی شود که جنازه زن یا جنازه مرد است.» (همان) البته این نکته شایان ذکر است که حجاب فقط امری زنانه نیست و از باب تغلیب، به حجاب زنان گفته می شود، بنابراین هم زنان و هم مردان باید فرهنگ پوشش اسلامی را در جامعه رعایت نمایند و پوشیدن لباس های ساده و داشتن ظاهری آراسته برای هر دو گروه سفارش شده است؛ همانطور که تهاجم دشمن به فرهنگ پوشش ملی و دینی مختص حجاب زنان نبود، بلکه آنان پوشش مردان را نیز مورد آماج حمله های خود قرار داده بودند و همچنین نوعی خلط در پوشش زن و مرد ایجاد کرده اند.

۲-۳-۵- ترویج محصولات نامتعارف غربی

از دیگر اقدامات دشمنان در زمینه صدمه زدن به فرهنگ اسلامی، رواج محصولات نامتعارفی مانند لوازم آرایشی، لوازم و داروهای مربوط به مسائل جنسی، زیور آلات، گردنبند، مچ بند و... است که از سوی غرب و گاه شرق، تولید و در فضای سایبر تبلیغ و توزیع می شوند؛ بدین سان یکی از خطرات ناشی از فضای مجازی متوجه کشورهایی است که دارای فرهنگ های متضاد با فرهنگ حاکم بر فضای سایبر است؛ به ویژه کاربران مسلمان، که عمدتاً با وجود برخورداری از فرهنگی غنی، محروم از کاربرد محصولات قوی فرهنگی متناسب با فرهنگ خود هستند.

در آیه ۱۴۱ سوره نساء به طور غیر مستقیم به این موضوع اشاره شده است؛ خداوند متعال در این آیه می فرماید: «... وَكُنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا؛ و خداوند هیچ گاه برای کافران نسبت به اهل ایمان راه تسلط باز نخواهد نمود.» (نساء/۱۴۱) نکات ذیل از آیه قابل استنتاج است:

۱. مؤمنان، حق پذیرفتن سلطه کافران را ندارند، و سلطه پذیری نشانه نداشتن ایمان واقعی است.
۲. باید کاری کرد که کفار از سلطه بر مؤمنان برای همیشه مأیوس باشند.
۳. هر طرح، عهد نامه، رفت و آمد و قراردادی که راه نفوذ کفار بر مسلمانان را باز کند حرام است. پس مسلمانان باید در تمام جهات سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی از استقلال کامل برخوردار باشند.

این آیه دستوری و نهی برای مسلمانان مبنی بر نفوذ بیگانگان است و نفی سلطه کافران بر مسلمین در این آیه در محور خاصی محدود نیست و همه عرصه ها را در بر می گیرد؛ تغییر در بدنه فرهنگی کشور با ترویج فرهنگ مبتذل غربی از کارآمدترین سلطه دشمنان است؛ چرا که مسئله فرهنگ، اعتقاد، باور، هویت دینی و سبک زندگی افراد یک جامعه را پوشش می دهد و آسیب به این بخش متعاقباً عوارض ناروایی به استقلال فرهنگ ملی و دینی جامعه به بار می گذارد؛ یکی از ابعاد تهاجم در این زمینه ترویج محصولات و نفوذ کالاهایی است که فرهنگ غرب را در جامعه بازتاب می دهد. در روایتی از امام صادق (ع) آمده است: «خداوند به پیامبری از پیامبران امر کرد که به مؤمنان بگو غذای دشمنان را نخورید، از نوع نوشیدنی های دشمنان من

نیاشامید و بر مرکب های دشمنان من سوارنشوید و از نوع پوشاک دشمنان من نپوشید و در منازل دشمنان من سکونت نکنید، در غیر این صورت بسان آنان، از زمره دشمنان من محسوب می شوید.» (نوری، ۱۴۰۸: ۲۴۸)

در روایت فوق هر چند برخی مصداق ها ذکر شده است؛ اما این روایت مفهوم کلی و عام دارد و به عدم شیوه زندگی کردن و نهی از بکارگیری تمام محصولات و نمادهای منحن غربی در جامعه اسلامی اشاره می کند.

۳-۳-۵- رواج سطحی نگری فکری

برخی مطالب که در فضای مجازی و شبکه های اجتماعی بارگذاری می شوند مباحث پیش پا افتاده و عوام پسندانه ای هستند که بدون ارجاعی مستند در اختیار کاربران قرار می گیرد؛ مدیران کانال ها و گروه ها برای جذب بیشتر عضو، مسائلی را در این فضاها مطرح می کنند که مورد ارتضاء عموم باشد. لذا برای کاربست این اقدام مطالب را تحریف می کنند، یا تقریری نادرست و نقل قول های ناقص ارائه می دهند. از طرف دیگر، آزادی بیان و طرح اندیشه های متضاد در فضای سایبر از اهداف اولیه ایجاد چنین فضایی است؛ اما چنانچه اندیشه ای بدون هیچ بنیان و اساس معتبری در این فضا مطرح شود، ثمره آن انباشته شدن اندیشه های بسیاری است که توان بررسی و نقد و تحلیل همه آن ها از عهده مخاطبان خارج است و بدین سبب کاربران بدون بررسی و تحقیق در مبنای و زوایای پنهان اندیشه های نوظهور به سبب کثرت و رواج بی حد و حصر آن در فضای سایبر از آن متأثر می شوند و در نتیجه روحیه حق پذیری کاربران به ویژه جوانان به سطحی نگری و مسامحه کاری در پذیرش اندیشه های نوظهور مبدل خواهد شد. (مرشدی زاد، ۱۳۹۲: ۴۰۶)

این در صورتی است که قرآن کریم در موارد متعدد، آدمیان را به تفکر عمیق و تدبیر دعوت کرده است و ایشان را بر عدم آن توبیخ می کند؛ خداوند می فرماید: «كَذَلِكَ يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ»؛ خدا آیات خود را برای شما این گونه روشن بیان می کند، شاید خردمندی کنید. (بقره/۲۴۲) در تفاسیر آمده است: «اگر شما عقل و فکر خود را به کار بیاندازید و در آیات و تعلیمات قرآنی و نوامیس الهی تفکر و تدبیر نمائید، می فهمید که قوانین و دستورات دین اسلام بالاترین معجزه و کرامتی است برای حقانیت آن، زیرا که تمام دستورات دین محمدی (ع) مطابق عقل و منطق است؛ آری بالاترین نعمتی که خداوند به انسان کرامت نموده، همان قوه عقل و فکر است که اختصاص به انسان دارد و همان قوه تمیزی است که راجع به علوم و معارف حق و باطل را از هم تمیز می دهد و راجع به عملیات ضار و نافع خیر و شر را می شناسد و به اعتباری آن را (عقل نظری و عقل عملی) گویند؛ تعقل و تفکر، رهبر نجات و کلید سعادت است کسی به مقام و رتبه ای نخواهد رسید مگر از پرتو تفکر و تدبیر؛ ایمان تقلیدی کسی را به سعادت و فضیلت نمی رساند کسی از پرتگاه بی خردی و جهالت به شاهراه هدایت رهسپار می گردد که این قوه خداداد خود را به کار اندازد؛ و چه بسیار در کتاب کریم و قرآن مجید به الفاظ مختلف تأکید فرموده که تفکر کنید و در خلقت آسمان و زمین و باقی مخلوقات تدبیر نمائید.» (امین، ۱۳۶۱: ۳۵۵) در آیات دیگر انسان ها را از عدم تعقل در قرآن سرزنش و توبیخ می کند: «أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا؛ آیا در قرآن از روی فکر و تأمل نمی نگرند؟ و اگر از جانب غیر خدا بود در آن اختلافی بسیار می یافتند.» (نساء/۸۲) طبق این آیه، عدم ژرف اندیشی در قرآن از سوی خدای متعال مورد نکوهش قرار گرفته است.

اما می توان مفهوم عامی از آیه کسب کرد و آن اینکه فرمان تدبیر علاوه بر قرآن مربوط به هر کتاب و مبحث علمی در همه اعصار و برای هر نسلی است؛ چنانچه این مطلب از دید اهل بیت (ع) که مبین و مفسر قرآن اند انعکاس یافته است؛ در حدیث معروفی از پیامبر (ص) آمده که فرمودند: «تفکر یک ساعت بهتر از عبادت یک سال است.» (مصطفوی، ۱۳۶۰: ۱۱۶) در حدیث

دیگری از امیر مؤمنان، علی (ع) آمده است: «هر که بسیار فکر کند در آنچه که آموخته، محکم کند علم آن را، و آنچه را که نمی فهمیده بفهمد.» (خوانساری، ۱۳۶۶: ۳۹۷) با این توضیحات سطحی نگری در واقع همان عدم نبود فکر و اندیشه است، یکی از عوامل سطحی نگری افراد، زود باوری آنان است که توضیح آن مختصراً در قسمت های قبل به آن اشاره شد و این موضوع در جوانان بیشتر نمود می کند، چرا که افکار ما در دوره جوانی شکل می گیرد و این دوره بهار زودباوری است؛ و از طرف دیگر آنچه را می پذیریم بخشی از هویت خود می شماریم و از آن دست برنمی داریم. افراد ساده لوح و زود باور، قدرت مقاومت شان در برابر اخبار کم است؛ احتمال خلاف نمی دهند و زود تسلیم می شوند. (اسفندیاری، ۱۳۹۵: ۸۲)

۴-۳-۵- گسترش اباحه گری (قبیح شکنی عقاید)

اباحه گری به معنای سهل انگاری و بی قیدی در برابر آموزه ها، ارزش ها و شعائر دینی و آفتی بسیار خطرناک و زیان آور است که ممکن است یک جامعه اسلامی را با تهدید روبرو کند و بیشتر از همه نسل جوان را در معرض تهدید قرار می دهد؛ خداوند متعال می فرماید: «قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ اللَّهُ أَدْنَىٰ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ؛ (به مشرکان عرب) بگو: با من بگوئید که آیا رزقی که خدا برای شما فرستاده (و حلال فرموده) و شما از پیش خود بعضی را حرام و بعضی را حلال می کنید، آیا این به دستور خداست یا بر خدا افترا می بندید؟» (یونس/۵۹) طبق این آیه مقابله در برابر قوانین الهی و مسامحه در آموزه های او، سنت جاهلیت است که تا به امروز با توجه به پیشرفت های علمی به انحای مختلف وجود داشته است.

در تفسیر این آیه چنین ذکر شده است: «در عصر و زمان ما گروهی هستند که دم از ایمان به خدا و اسلام می زنند و در عین حال دست گذاری به سوی قوانین دیگران که قوانین غیر اسلامی است دراز می کنند، و یا به خود اجازه می دهند که قوانین اسلام را به عنوان این که قابل عمل نیست، کنار بگذارند و شخصاً به جعل قانون بپردازند، آن ها نیز پیرو سنت های جاهلی هستند. اسلام واقعی تجزیه پذیر نیست، هنگامی که گفتیم مسلمانیم باید همه قوانین آن را برسمیت بشناسیم، و این که بعضی می گویند این قوانین همه قابل اجرا نیست، پندار بی اساسی است که از یک نوع غرزدگی و خود باختگی ناشی شده است.» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۳۳۰)

توطئه های مداوم دشمنان جامعه دیندار در گسترش این پدیده نقش جدی دارد، امروزه نیز که عصر ارتباطات و انفجار اطلاعات است یکی از ابزار دشمنان برای این اقدام شبکه جهانی اینترنت و جهانی شدن فرهنگ مردم است که به دنبال خود حداقل برای شماری از مردم به ویژه نسل جوان تکاهل و تساهل به ارزش های دینی را به همراه می آورد که نتیجه آن سست اعتقادی و یا حتی بی اعتقادی به آموزه های اسلامی است؛ یکی از اقدامات غربی ها در این زمینه گسترش سایت ها و کانال های مستهجن و ضد اسلامی در بستر فضای مجازی است و طبق آمار متأسفانه تعداد بازدیدکنندگان ایرانی از این سایت ها بسیار بالاست و روز به روز سیر صعودی دارد.^{۱۸} حفظ حرمت قوانین اجتماعی و روابط آموزه های اخلاقی، از ریشه ای ترین اصول هر فرهنگی است؛ بدیهی است با گسترش اباحه گری در فضای سایبر، نهایتاً این روند در میزان خودداری افراد جامعه از ارتکاب اعمال غیر اخلاقی و ناهنجار در فضای جامعه نیز تأثیر خواهد گذاشت و منشأ برخی اعمال خلاف اخلاق در سطح جامعه و مباح شدن آن در فضای سایبر است. (مرشدی زاد، ۱۳۹۲: ۴۰۶)

^{۱۸} آمارهای غیر رسمی از ۱۲ میلیون مراجعه کنندگان ایرانی به سایتهای مستهجن خبر می دهد؛ تیم رصد سایبری سپاه نیز اعلام کرده که تنها یکی از این سایت ها روزانه ۲۵ هزار بازدید داشته است - تاریخ انتشار خبر ۲۰-۲۰۰۸-۸۸ (ک: تابناک، NP)

برخی از این مصادیق که در سطح جامعه نمود و رشد زیادی پیدا کرده و باعث قبح شکنی عقاید بین افراد جامعه شده است عبارتند از:

۱. آویختن طلا به گردن و یا دست ها در مردان
۲. اختلاط مرد و زن در مراسمات جشن و میهمانی ها و عادی شدن آن حتی در مجالس مربوط در سطح کشور
۳. رایج شدن مصرف مشروبات الکلی در عروسی ها
۴. استماع انواع موسیقی های موهن و انزجارآور و ...

۶- پیشنهادها و راهکارهای جلوگیری از آسیب های فضای مجازی و تبدیل تهدیدها به فرصت ها

انسان ها چاره ای جز مقابله با تهدیدات پیش رو ندارند و طبیعتاً برخورد با تهدیدات موجب تغییر موقعیت آن ها به وضعیت جدید خواهد شد. واکنش ما در مقابل تهدیدات، ما را در موقعیت جدید قرار خواهد داد. این واکنش ها برخاسته از توانمندی های ما می باشند. فضای مجازی حتماً آسیب هایی به همراه دارد اما نباید با نگرش سفت و سخت و منفی از فرصت های پیش روی آن محروم شد. باید با استفاده از توانمندی های جدید و بالفعل خلق کرد. افراد باید برای ورود به دنیای مجازی، اطلاعات کافی در اختیار داشته باشند تا دچار آسیب نشوند. جامعه ما در حال حاضر از جامعه سنتی به سوی جامعه صنعتی پیش رفته و هم اکنون نیز به سمت الکترونیک در حال حرکت است. بنابراین می توان گفت که فضاهای مجازی نقش بسیار تعیین کننده ای دارند. به همین دلیل امروزه مدیریت دانش و اطلاعات نیازمند یک سری تغییرات در تکنولوژی هاست؛ به طوری که باید به سمتی حرکت کرد که در حداقل زمان به توان حداکثر اطلاعات را به افراد ارایه داد. برای حرکت به این سمت به بازنگری جدی در حوزه نرم افزار، سخت افزار و تکنولوژی های جدید نیاز هست. به طوری که کشورهای پیشرفته برای تاثیرگذاری فرهنگی از این فضای مجازی استفاده کرده و برنامه های کوتاه مدت و بلند مدت در این حوزه تدوین کرده اند. (علیشیری و موسوی زاده، ۱۳۹۵: ۱۸)

بنا بر مطالب ارائه شده، ارائه پیشنهاد و لزوم برنامه ریزی در جهت نیل به این هدف که تربیت فرزندان سالم و متناسب با فرهنگ ایرانی اسلامی است، مهم می باشد. در همین خصوص پیشنهادهای متناسب با موضوع بیان می شود.

- برخورد کلی تربیت اسلامی با این چالش به این صورت است که مهار درونی را در افراد ایجاد می کند. هنگامی که در تلاطم ارتباطات نمی توان محیط بیرونی را مهار نمود و مرزبندی هایی را شکل داد؛ باید مهار درونی را در جریان تربیت افزایش داد؛ و با استفاده از فن آوری های نوین به تبلیغ و توسعه تربیت اسلامی پرداخت.
- با توجه به حجم بالایی از گوشی های هوشمند و در دسترس بودن آن، ارگان های دولتی می بایست نظارت و کنترل بیشتری داشته باشند و نسبت به واردات این وسایل تصمیم مناسبی اتخاذ کنند؛ به گونه ای که هر شخصی با توجه به نیاز و شرایط کاری خود بتواند از این رسانه ها استفاده کنند.
- برگزاری جلسات آموزشی از سوی مصادر فرهنگی در شهرستان ها به منظور آشنا نمودن و اطلاع رسانی به والدین در مورد فناوری های جدید به ویژه اینترنت و شبکه های اجتماعی مجازی.
- آموزش و پرورش به عنوان یک جامعه اسلامی برای مواجهه با این فرایند اجتماعی، سیاسی و فرهنگی وظیفه مهمی را به عهده دارد تا بتواند فرهنگ قومی و مذهبی خود را حفظ نماید. از آنجا که آموزش و پرورش بیشتر جنبه فرهنگی _اجتماعی دارد، علاوه بر بررسی ابعاد سیاسی و اقتصادی بیشتر بر ابعاد فرهنگی جهانی شدن تاکید می شود، تا با روشن

شدن فرصت‌ها و چالش‌های ناشی از این فرآیند بتوان به شیوه‌های درست حفظ فرهنگ و ارزش‌های اسلامی دست یافت.

- وضع قوانین سختگیرانه‌تر در جهت برخورد با مجرمان اینترنتی و اجرایی نمودن این قوانین.
- طراحی بازی‌های رایانه‌ای به گونه‌ای که در این بازی‌ها، انواع خطرات موجود در فضای مجازی و راهکارهایی جهت آشنایی و مقابله با آنها آموزش داده شود.
- شبکه‌های مجازی و استفاده از این وسایل جای بسیاری از فعالیت‌های مفید دانش‌آموزان مانند کتاب‌خواندن را گرفته است و بخشی از درس را می‌توان با استفاده از این فضا و امکانات به دانش‌آموزان آموخت. می‌توان تکلیف دانش‌آموزان را از طریق نرم‌افزاری در این شبکه‌ها در اختیارشان قرار داد یا آزمایشات علمی را از این طریق به دانش‌آموزان نشان داد. آموزش رفتارهای انسانی و شهروندی نیز از این طریق ممکن است.
- یکی از راه‌های فرهنگ‌سازی، رویارویی با شبکه‌های اجتماعی خارجی و توسعه شبکه‌های اجتماعی داخلی و گسترش ارزش‌های دینی از این راه است. شبکه‌های اجتماعی داخلی، به دلیل اشتراکات اجتماعی و فرهنگی جامعه موثرتر خواهند بود. شکی نیست با گسترش فن‌آوری و جدید شدن ابزار ارتباطی؛ باید از این ابزارها در تبلیغ و گسترش معارف دینی بهره گرفت.
- کمک والدین به حضور نوجوانان در سایت‌های دوستیابی مرتبط با فعالیت‌های فرهنگی و علمی که در نهایت منجر به فعالیت در فضای واقعی و ارتباطات انسانی نیز گردد، از جمله کمک‌هایی است که منجر به افزایش توانمندی حضور اجتماعی نوجوانان و جوانان می‌شود. سایت‌های مختص به این رده سنی که از سلامت اخلاقی برخوردار هستند، در اینترنت به فراوانی یافت می‌شود و تنها نیازمند یافتن و برقراری ارتباط با آن‌ها می‌باشد.
- برگزاری کلاس‌های آموزشی در مدارس جهت آگاهی‌دادن به نوجوانان و جوانان در مورد مزایا و معایب فناوری‌های جدید و شیوه استفاده صحیح از آن‌ها
- گذراندن وقت بیشتری با فرزندان در فضای بیرون از خانه، به طوری که فرزندان از نظر عاطفی، احساس خلأ نکنند و جهت جبران این کمبود، به فضای مجازی پناه نبرند.
- مسئولان فرهنگی و آموزشی کشور این را بدانند که آن‌ها نمی‌توانند به دانش‌آموزان بگویند از تلفن همراه استفاده نکنند و انتظار داشته باشند که آنها هم به این گفته عمل کنند. آنها در نهایت برای ساعات محدود و مدت زمانی که یک دانش‌آموز در مدرسه و در حیطه نگاه و نظارت‌شان است، می‌توانند تعیین تکلیف کنند، در حالی که آموزش و پرورش نیازمند اقدامات زیربنایی است.

۷- بحث و نتیجه‌گیری

گسترش فناوری‌های نوین در عرصه‌ی الکترونیک و رایانه در چند دهه‌ی گذشته، موجب پدیدار شدن انواع و اقسام لوازم و برنامه‌های الکترونیکی و رایانه‌ای از جمله اینترنت، تلفن همراه، ماهواره و بازی‌های رایانه‌ای در جهان شده است. انکارناپذیر است که این تحولات و پیشرفت‌ها زندگی بشر را چندین برابر آسان‌تر نموده است، اما در آن سوی سکه نمی‌توان از آسیب‌های ناشی از این فناوری‌های نوین غافل ماند. کودکان و نوجوانان عصر حاضر مانند کودکان نسل‌های گذشته نیستند که تنها با بازی کردن با همسالانشان و تماشای کارتون‌های تلویزیونی سرگرم شوند. تقریباً تمامی این کودکان و نوجوانان از همه این

فناوری‌ها یا برخی از آنها برخوردارند. صرف نظر از کاربرد وسیع این ابزارها، آنچه امروزه کاربرد وسیعی یافته و بخش وسیعی از فعالیت‌های روزمره‌ی افراد را پوشش می‌دهد، اینترنت و به تبع آن فضای مجازی است. اینترنت مجموعه‌ی پایان‌ناپذیری از پایگاه‌های داده است که اطلاعات مختلف و متنوع فردی و جمعی انسان‌ها را در خود جمع آورده است و هر روز نیز گسترش می‌یابد. آسیب‌های نوپدید فضای سایبری در کشور به دلیل توسعه‌ی فناوری‌ها رو به گسترش هستند و در بسیاری از کشورها با در نظر گرفتن افزایش این فناوری‌ها برای پیشگیری و مقابله با این آسیب برنامه‌ریزی شده است؛ اما در ایران با توجه به سرعت گسترش فناوری‌ها و توسعه‌ی اینترنت و فضای مجازی برنامه‌ریزی و راهکار مؤثری برای مقابله با این گونه آسیب‌ها تدبیر نشده است و این موجب افزایش دامنه این گونه آسیب‌ها در سراسر کشور شده است.

از آثار مثبت اینترنت به روز کردن اطلاعات، استفاده از مطالب علمی و دسترسی به فناوری‌های روز است، اما به موازات آن گرایش نوجوانان و جوانان به چت روم‌ها، عشق‌های مجازی، کلاهبرداری و سو استفاده از دختران و پسران با ارایه‌ی شخصیت‌های دروغین، ازدواج‌های اینترنتی، سرقت اطلاعات و اخاذی را موجب شده است. افراد همیشه به دنبال راه‌های کوتاه و سریع برای رفع نیازهای خود هستند و به درست بودن راهکار چندان توجهی ندارند. به همین علت وقتی اغلب افراد در اینترنت، جواب سؤالات خود را در کمترین زمان ممکن به دست می‌آورند، به صورت ناخودآگاه و حتی افراطی به استفاده از این ابزار ارتباطی روی می‌آورند. آسیب‌های نوپدید و از جمله آسیب‌های اجتماعی در دنیای مجازی به دلیل عدم وجود موانع، امکان برخورد با هرگونه پیام به ویژه پیام‌هایی است که برای افراد آسیب‌های جدی روحی، روانی و اجتماعی به بار می‌آورند.

۸- پیشنهاد‌های پژوهشی

۱. هر چند در این پژوهش وجوه منفی فضای مجازی از منظر قرآن و روایات بررسی شد، اما نمی‌توان ابعاد مثبت آن را نیز نادیده گرفت، لذا یکی از پیشنهادها «بررسی محاسن فضای مجازی بر مبنای آموزه‌های اسلام» است.
۲. هر چند زیرساخت‌های این فناوری توسط غربی‌ها بنا شده و حتی ابزار و مقدماتی برای جنگ نرم و استعمار گردیده، اما از طرفی ظهور این ابزار می‌تواند فرصتی برای جوامع، به خصوص حکومت‌های اسلامی پدید آورد تا ارزش‌ها و آموزه‌های اسلامی را جهانی سازند. یکی از پژوهش‌های پیشنهادی در این زمینه «راهبردهای بهره‌برداری از فضای مجازی در راستای توزیع جهانی اسلام» است.
۳. مسئولان و سیاست‌گزاران کشور، می‌توانند با آگاهی از تجارب و ادراکات نوجوانان و جوانان و آگاهی کامل از آموزه‌های اسلام، نتایج مثبت استفاده از فضای مجازی را تقویت، و عواقب استفاده از آن را کاهش دهند.
۴. فضای مجازی در عرصه اطلاعات و ارتباطات، رسانه‌ای جهانی است؛ اما رسانه‌های داخلی مانند: تلویزیون، رادیو و دیگر مطبوعات - که توسط عوامل داخلی در جامعه عرضه می‌شود، آسیب‌هایی نیز دارند، لذا بررسی پژوهشی جداگانه با عنوان «آسیب‌شناسی رسانه‌های داخلی از دیدگاه قرآن و روایات» خالی از لطف نیست.

منابع

قرآن

۱. ابراهیم آبادی، حسین (۱۳۹۰)، وب کارکردهای اجتماعی و ملاحظات فرهنگی، مجموعه مقالات فضای مجازی ملاحظات اخلاقی، حقوقی و اجتماعی، یونس شکر خواه، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۰۸-۱۲۱.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۱۳ق)، من لا یحضره الفقیه، چاپ دوم، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۸ق)، عیون اخبار الرضا(ع)، مصحح: مهدی لاجوردی، چاپ اول، تهران: نشرجهان.
۴. احمدی، محمد رضا (۱۳۸۶)، روابط پسر و دختر، چاپ اول، قم: دفتر نشر معارف.
۵. آزاد ارمکی، تقی؛ غفاری، غلامرضا (۱۳۸۳)، جامعه شناسی نسلی در ایران، چاپ اول، تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاه.
۶. اسفندیاری، محمد (۱۳۹۵)، حقیقت و مدارا، چاپ اول، تهران: نگاه معاصر.
۷. امین، سیده نصرت (۱۳۸۹)، مخزن العرفان در تفسیر قرآن، چاپ اول، تهران: گلبهار.
۸. باقریان سرارودی، رضا؛ صانعی، حمید؛ باغبانیان، علی (۱۳۹۰)، سکتة قلبی و افسردگی، مجله دانشکده پزشکی اصفهان، سال ۲۹، شماره ۱۲۷.
۹. به پژوه، احمد (۱۳۹۱)، هفتاد رهنمودهای مهم درباره مدیریت زمان برای مادران و پدران، مجله پیوند، ش ۲۸۰.
۱۰. پورحسین، رضا (۱۳۸۳)، روانشناسی خود، چاپ دوم، تهران: امیر کبیر.
۱۱. ترابیان، نساء (۱۳۹۹)، فضای مجازی و بررسی نقش آن در فرایند تعلیم و تربیت، اولین کنفرانس ملی پژوهش های کاربردی در فرایند تعلیم و تربیت.
۱۲. جزائری، نعمت الله بن عبد الله (۱۳۸۰)، داستان پیامبران یا قصه های قرآن از آدم تا خاتم، چاپ اول، تهران: انتشارات هاد.
۱۳. جعفر بن محمد، امام ششم علیه السلام (۱۳۶۰)، مصباح الشریعه، مترجم: حسن مصطفوی، چاپ اول، تهران: انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران.
۱۴. جوادی نیا، علیرضا؛ عرفانپان، مرتضی؛ عابدینی، محمدرضا و بیجاری، بیتا (۱۳۹۱)، تأثیر استفاده از شبکه های مجازی در عملکرد تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی بیرجند، مجله آموزش در علوم پزشکی، سال ۱۲، شماره ۸.
۱۵. حاجیلی، محمود (۱۳۸۸)، وضعیت فناوری ارتباطات در حوزه جوانان، دبیرخانه شورای عالی اطلاع رسانی.

۱۶. حسینی، پریش (۱۳۹۹)، بررسی ضرورت انکارناپذیر مدیریت فضای مجازی در برون رفت از آسیب های وارده به نظام تعلیم و تربیت (تبدیل تهدیدها به فرصتها)، هشتمین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی.
۱۷. حمیدیان، فرود (۱۳۸۷)، اعتیاد به اینترنت و موبایل، چاپ اول، تهران: انتشارات قطره.
۱۸. خوانساری، جمال الدین محمد بن حسین (۱۳۶۶)، شرح آقا جمال خوانساری بر غرر الحکم و دررالکلم، چاپ چهارم، تهران: دانشگاه تهران.
۱۹. خوشنام، سروش؛ برجعلی، احمد؛ کارگری پادرو، لیل (۱۳۹۳)، اثربخشی درمان هیجان محور بر شدت افسردگی بیماران مبتلا به افسردگی اساسی، فصلنامه روانشناسی معاصر، سال ۹، شماره ۱.
۲۰. داوینینگ-اور، کریستینا (۱۳۸۷)، بازنگری در علل و درمان افسردگی، مترجم: حمید فرزادی وسعید عبادی زارع، چاپ اول، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۲۱. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق)، مفردات الفاظ قرآن، چاپ اول، دمشق: دار القلم -الدار الشامیه.
۲۲. رحیمی، محمد؛ آشفته تهرانی، امیر؛ حضرتی صومعه، زهرا (۱۳۹۰)، عوامل مؤثر بر شکاف بین نسلی (مطالعه موردی شهر خلخال)، فصلنامه مطالعات جامعه شناختی ایران، سال اول، شماره ۳.
۲۳. رضوی، سید علی محمد؛ کیانپور، مسعود؛ آقا بابایی، احسان (۱۳۹۶)، پدیدارشناسی احساسات کاربران در فضای مجازی، مجله پژوهش های ارتباطی، شماره ۹۲.
۲۴. روزنهان، دیوید آل؛ سلیمن، مارتین ای. پی (۱۳۸۹)، روانشناسی نابهنجاری-آسیب شناسی روانی، مترجم: یحیی سید محمدی، چاپ اول، تهران: نشر ارسباران.
۲۵. شجاعت، علی؛ عرفانی، محمد نظیر (۱۳۹۶)، آسیب شناسی فضای مجازی در تعلیم و تربیت کودکان، [International Multidisciplinary Journal of Pure Life](#)، شماره ۱۶.
۲۶. صالح پور، رسول (۱۳۹۷)، آسیب شناسی فضای مجازی و راهکارهای کاربردی مقابله با آن از دیدگاه قرآن و روایات، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه میبد.
۲۷. صمیمی اصل، آزاده (۱۳۹۷)، بررسی تجارب دانشجویان از فضای مجازی در ارتباط با تعلیم و تربیت (مطالعه پدیدارشناسی)، پایان نامه کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی، دانشگاه تبریز.
۲۸. طالبی، محمد (۱۳۸۸)، بررسی جرایم در فضای سایبر، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه آزاد، واحد علوم و تحقیقات.
۲۹. طباطبایی، محمدحسین (۱۳۹۰)، المیزان فی تفسیر القرآن، چاپ دوم، بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
۳۰. طبرسی، حسن بن فضل (۱۳۷۲)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، چاپ سوم، تهران: ناصر خسرو.

۳۱. علیشیری، سعید؛ موسوی زاده، احترام سادات(۱۳۹۵)، فضای مجازی و نظام تعلیم و تربیت (فرصت ها و چالش ها)، سومین کنفرانس بین المللی پژوهش در مهندسی، علوم و تکنولوژی.
۳۲. غفاری، سمیرا(۱۳۹۷)، تبیین مبانی فلسفی فضای مجازی از منظر تعلیم و تربیت، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته علوم تربیتی، دانشگاه الزهرا.
۳۳. کلینی، محمد بن یعقوب(۱۴۰۷ق)، الکافی، چاپ چهارم، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۳۴. کوئن، بروس(۱۳۹۱)، درآمدی به جامعه شناسی، مترجم: محسن ثلاثی، چاپ ۲۵، تهران: نشر توتیا.
۳۵. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی(۱۴۰۳ق)، بحار الأنوار (ط -بیروت)، چاپ دوم، بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۳۶. مرشدی زاد، علی(۱۳۹۲)، ظرفیت های فراروی جهان اسلام در فضای مجازی، چاپ دوم، تهران: دانشگاه امام صادق (ع) و پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات.
۳۷. مظفری، محمد مهدی (۱۳۹۶)، فرهنگ سازی استفاده بهینه از اینترنت و جلوگیری از آسیب های آن در بین دانشجویان دانشگاه های علمی و کاربردی شهر قزوین، فصلنامه فرهنگ در دانشگاه اسلامی، سال ۷، شماره ۲.
۳۸. مکارم شیرازی، ناصر(۱۳۷۱)، تفسیر نمونه، چاپ دهم، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۳۹. نوروزی، مجتبی؛ کاظمی، ابوالفضل؛ شاه مرادی، سیده فاطمه (۱۳۹۶)، راهکار های تربیت دینی در فضای مجازی با تاکید بر آموزه های قرآن و سیره رضوی، فرهنگ رضوی، شماره نوزدهم.
۴۰. نوری، حسین بن محمد تقی(۱۴۰۸ق)، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، چاپ اول، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام.
41. Greenhow, C., & Robelia, B. (2009). Old communication, new literacies: Socialnetwork sites as social learning resources. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 14(4), 1130-1161

Pathology of virtual space and its role on formal education from the point of view of the verses and narrations of the innocents (PBUH).

Rehane Zare Bidaki

Primary teacher, Mahdi Yavoran School (AJ), Yazd, Mehriz city

Abstract

One of the necessities of the information age, the need for education in the 21st century is a type of education that prepares learners to face the changing and unpredictable challenges of life. New media are accused of creating challenges from two perspectives. There are new things in life. On the one hand, the media are competitors of educational activities in the field of education, and on the other hand, they are considered to be the foundation of many new challenges. In the above conditions, how can the necessary cognitive and motivational fields be created in teenagers to react spontaneously to the content and performance of the media and their exposure to the media and their content through analysis and reflection give meaning In addition, it is worth mentioning that the Qur'an and the traditions of the innocents, which are the framework and basis of Islamic governments based on these two sources, are responsible for the human society and its requirements in every era, according to the claim of Muslims, so the most important goal and necessity of conducting this research is pathology The virtual space and the provision of practical solutions appropriate to the damage caused are extracted from the Quranic and narrative teachings, which are addressed by analytical-descriptive method and citing library sources. One of the most important results of this research is the emergence and emergence of the effectiveness of the Quran and traditions as the best model of Islamic lifestyle, the application of the final research solutions in the cultural politicization of virtual space and the improvement of the level of awareness of families and sections of society in recognizing the points of threat and opportunity in Virtual space pointed out.

Keywords :Quran, narrations, virtual space, education, pathology, solution.
